

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Острозька академія»

Навчально – науковий інститут соціально- гуманітарного менеджменту

Кафедра філософії та культурного менеджменту

Кваліфікаційна робота

На здобуття освітнього ступеня бакалавра

На тему: «Історія створення та культурна цінність нумізматичної колекції
Острозького історико - культурного заповідника»

Виконала студентка IV курсу, групи К-41

Напрямку підготовки Культурологія

ОПП 034 Культурологія

Опанасюк Марія Миколаївна

Керівник:

доктор філологічних наук, професор

Янковська Жанна Олександрівна

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор

Зайцев Микола Олександрович

Острог 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НУМІЗМАТИКИ ЯК МУЗЕЙНОЇ ГАЛУЗІ	7
1.1. Становлення нумізматичної науки в Україні: дослідники та їхні досягнення.....	7
1.2. Історія Острозького історико-культурного заповідника.....	17
1.3. Етапи формування нумізматичної колекції.....	23
1.4. Джерела поповнення колекції (археологічні знахідки, пожертви, придбання).....	27
1.5. Каталогізація та систематизація колекції.....	34
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НУМІЗМАТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК КОЛЕКЦІЇ.....	40
2.1. Типологія монет (античні, середньовічні, нового часу).....	40
2.2. Географічна представленість монет.....	43
2.3. Іконографія монет (зображення правителів, символіка, написи).....	45
2.4. Аналіз скарбів, знайдених на території Острожчини.....	47
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	53
РОЗДІЛ 3. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ НУМІЗМАТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ.....	55
3.1. Роль колекції в культурно-освітній діяльності заповідника.....	55
3.2. Нумізматична колекція як частина культурної спадщини України.....	60
ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Нумізматичні колекції є важливими джерелами для вивчення історії, економіки, культури та мистецтва різних епох. Вони дають змогу простежити еволюцію грошового обігу, міждержавні зв'язки, художні традиції та символіку, що використовувалася у різні історичні періоди. Особливу цінність становлять нумізматичні зібрання, що зберігаються в музеях, адже вони не лише зберігають унікальні зразки монет, а й виконують важливу просвітницьку й науково-дослідницьку функцію.

Острозький історико-культурний заповідник, як один із провідних осередків збереження національної культурної спадщини, має у своєму фонді значну нумізматичну колекцію, яка охоплює монети різних історичних періодів – від античності до сучасності. Історія її формування, принципи комплектування, а також значення для історичної науки та культурної ідентичності України потребують ґрунтовного вивчення.

Актуальність теми зумовлена зростаючим інтересом до вивчення матеріальної спадщини як джерела історичного пізнання та формування національної самосвідомості. У часи глобалізації й загроз втрати культурної унікальності особливого значення набуває дослідження локальних музейних фондів, які зберігають автентичні свідчення минулого. Нумізматична колекція Острозького історико-культурного заповідника є не лише унікальним історичним джерелом, а й потужним засобом популяризації української культури, зокрема через освітню, наукову та виставкову діяльність. Дослідження цієї теми сприятиме поглибленню знань про культурне багатство регіону та значущість музейної справи у збереженні національної пам'яті.

Джерельна й теоретична база роботи. Острозький державний історико-культурний заповідник є одним з важливих осередків культурної спадщини України, і багато науковців присвятили свої дослідження вивченню його колекцій та історії. Одним із перших важливих джерел є путівник А. О. Хведася «Острозький державний історико-культурний заповідник:

Путівник» (1985), який надає загальний огляд культурних пам'яток і колекцій заповідника, описує історичне значення Острога як культурного центру. У своїй праці Бондарчук Я. (1988) досліджує волинський іконопис XVII-XVIII століття, акцентуючи увагу на зібраннях Острозького музею, де зберігаються значні зразки цього виду мистецтва. М. Манько у статті «Архівно-документальний фонд Державного історико-культурного заповідника міста Острога» (1996) досліджує архівні матеріали, які є важливими для вивчення історії та культурної спадщини Острога, підкреслюючи значення архівів як джерел для наукових досліджень.

У 1997 році О. Романчук у своїй статті «Середньовічна кераміка в зібранні Державного історико-культурного заповідника м. Острога» зазначає важливість керамічних знахідок, які дозволяють вивчати побут і економіку середньовічного Острога. С. Кирильчук у статті «Шедеври Острозького заповідника» (2000) розглядає найбільш цінні експонати, які зберігаються в заповіднику, зокрема твори монументального мистецтва та архітектурні пам'ятки, що мають велике значення для вивчення історії регіону. М. Манько у своїй роботі «Дев'ятсотлітній Острог: Історико-краєзнавчий нарис» (2000) охоплює історію Острога, зокрема описуючи важливі культурні пам'ятки міста, серед яких численні археологічні та нумізматичні знахідки.

Особливу увагу заслуговує колективна робота М. Манька, М. Данилюка та О. Бондарчука «Незабутні постаті працівників музею й історико-культурного заповідника в Острозі та їх попередників» (2016), яка вшановує працівників музею та заповідника, що зробили значний внесок у збереження культурної спадщини та розвиток наукових досліджень. В останніх працях М. Манька та М. Данилюка «105 років музею в Острозькому замку, 40 років Державному історико-культурному заповіднику м. Острога. Спроба літопису» (2021) відзначається важливість святкувань, присвячених ювілею музею та заповідника, а також розглядаються досягнення в галузі збереження культурної спадщини Острога, підсумовуючи 105 років існування музею та 40 років роботи заповідника.

Ці роботи не лише надають важливу інформацію для дослідження історії та культури Острога, але й дозволяють глибше зрозуміти роль Острозького заповідника в збереженні національної спадщини та вивченні культурних процесів, що відбувалися на території Волині впродовж століть.

Метою роботи є всебічне вивчення процесу створення та культурної цінності нумізматичної колекції Острозького історико-культурного заповідника, аналіз її змістового наповнення, а також визначення її ролі в культурному та науковому просторі сучасної України.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. розглянути історичні передумови формування колекції;
2. дослідити етапи її поповнення та джерела надходжень;
3. проаналізувати типологію та хронологічну представленість монет у фондах;
4. виявити культурно-історичну значущість експонатів для вивчення історії грошового обігу та соціально-економічного розвитку регіону;
5. охарактеризувати просвітницьке й наукове значення колекції.

Об'єктом дослідження виступає нумізматична колекція Острозького історико-культурного заповідника як частина музейного фонду.

Предметом дослідження є історія формування колекції, її структурна побудова, культурна цінність, а також її значення у контексті збереження історичної пам'яті та національної ідентичності.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, історико-порівняльний метод, методи джерелознавчого аналізу, а також емпіричне вивчення музейної документації та експозиційних матеріалів заповідника.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі історії створення та формування нумізматичної колекції Острозького історико-культурного заповідника як важливого джерела вивчення культурно-історичних процесів на території України. У роботі вперше систематизовано матеріали, що стосуються принципів комплектування, збереження та

експонування монетного фонду установи, а також визначено специфіку його функціонування в контексті національної музейної справи.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні понятійного апарату, пов'язаного з нумізматичною спадщиною, у поглибленні знань про роль музейних колекцій у відтворенні історико-культурної картини регіону, а також у розширенні наукового уявлення про еволюцію грошових систем, відображену в музейному зібранні.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження для вдосконалення музейної експозиційної діяльності, розробки тематичних виставок, екскурсійних програм, а також у навчальному процесі закладів освіти при викладанні курсів з історії, краєзнавства, музеєзнавства та нумізматики. Отримані висновки можуть стати основою для подальших досліджень у сфері історії культури та музейної справи.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів та загального висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 81 сторінок. Список використаних джерел містить 44 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НУМІЗМАТИКИ ЯК МУЗЕЙНОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Становлення нумізматичної науки в Україні: дослідники та їхні досягнення

Протягом останніх десяти років в Україні спостерігається помітне зростання інтересу до нумізматичних досліджень, а також поступове розширення кола відповідних наукових питань. Водночас досі недостатньо уваги приділяється історіографічному аналізу – зокрема, визначенню значущості та внеску окремих учених у формування концептуальних основ нумізматики, що, у свою чергу, гальмує розвиток історичної науки загалом. З огляду на наявний обсяг наукової літератури з теми нумізматики, досліджувані праці умовно класифіковано на три категорії. Перша охоплює роботи, присвячені історії становлення нумізматичної науки в Україні, формуванню колекцій, функціонуванню спеціалізованих центрів. До другої належать узагальнені історіографічні та нумізматичні дослідження, а до третьої – публікації, що стосуються середньовічної нумізматики українських земель [16, с. 65].

Уперше питання збирання нумізматичних колекцій в Україні привернуло увагу науковців у другій половині XIX століття, що свідчить про поступове формування інтересу до вивчення історії та культури через матеріальні джерела, зокрема монети. Одним із перших дослідників, хто детально описав зібрання монет у Київському університеті, був К. Страшкевич. Його робота, проведена в 1866–1867 роках, стала важливим кроком у систематизації колекції, відомої як мюнцкабінет, і дала змогу не лише зберегти інформацію про наявні експонати, а й прокласти шлях для подальших наукових досліджень у цій галузі [1]. Цей період став знаковим для нумізматичної науки в Україні, адже підвищена увага до колекцій монет відображала загальний інтерес до вивчення історичного минулого через археологічні та музейні матеріали.

Далі, у 1884 році, тему систематизації та опису нумізматичних колекцій продовжив В. Антонович, який підготував працю, тематично близьку до досліджень Страшкевича, але вже з більш широким охопленням і глибшим аналізом. Його дослідження внесло значний вклад у розвиток української нумізматики, оскільки було спрямоване на поглиблене вивчення походження, типології та історичного значення окремих монетних зразків [2]. Антонович приділяв увагу не лише технічним аспектам монет, а й контексту їхнього використання в історії різних регіонів України.

У 1875 році увага науковців звернулася також і до інших регіонів України. Так, О. фон Блау зробив докладний опис колекції східних монет, що зберігалася в Одеському історико-археологічному музеї. Його робота була значущою тим, що допомогла відкрити нові сторінки у вивченні контактів України з іншими культурами через нумізматичні артефакти, які відображали торгові, політичні та культурні зв'язки зі Сходом [3]. Опис фон Блау був одним із перших спроб представити колекцію музею у систематизованому вигляді, що полегшило доступ до матеріалів для подальших досліджень.

Значним внеском у розвиток нумізматичної науки в Україні стала робота Р. Шерця, який у 1912 році здійснив комплексне дослідження фонду монетного кабінету Харківського університету. Його опис колекції характеризувався високим рівнем деталізації, що включав не лише перелік експонатів, а й їхню класифікацію, аналіз стану збереження, хронологічні рамки та історичне значення [4]. Робота Шерця стала своєрідним підсумком раннього етапу досліджень у сфері української нумізматики та задала подальший напрямок у вивченні музейних колекцій монет.

Таким чином, протягом другої половини XIX — початку XX століття науковці поступово формували методологію та збирали матеріали, що згодом лягли в основу систематичного вивчення нумізматичних колекцій в Україні. Їхні праці стали фундаментом для сучасних досліджень, сприяли збереженню історичної спадщини та підвищенню наукової цінності музейних фондів. Ці

перші описи колекцій не лише документували існуючі зразки, а й відкривали нові можливості для розуміння історичних процесів через призму нумізматики.

У першій половині XX століття питання формування та розвитку нумізматичних збірок в Україні набуло особливого значення в контексті історії академічних установ і музейних колекцій. Цей період відзначився активною діяльністю науковців, які розглядали нумізматичні колекції не лише як сукупність артефактів, а й як важливе джерело для вивчення історії, культури та економіки регіону. Серед провідних дослідників цього часу були Л. Фінкель і Л. Стажинський, які працювали у Львові та зробили значний внесок у систематизацію і опис нумізматичних збірок цього регіону. Їхні праці відображали не лише технічні аспекти колекцій, а й контекст їхнього формування, зокрема роль академічних установ у збереженні та популяризації нумізматичних матеріалів [5].

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує також В. Кентшинський, який був тісно пов'язаний з діяльністю Оссолінеума — однієї з найважливіших наукових бібліотек і музеїв Західної України. Його дослідження мали на меті не лише опис колекцій, а й виявлення історичних зв'язків, які відображаються в нумізматичних пам'ятках. Кентшинський підкреслював значення Оссолінеума як осередку збереження культурної спадщини, зокрема нумізматичної, і сприяв розвитку наукового підходу до вивчення колекцій [5].

У міжвоєнний період продовжувався розвиток і поповнення нумізматичних збірок, що знайшло своє відображення у працях В. Хомінського, який детально описував львівські колекції. Його дослідження були спрямовані на комплексний аналіз зібрань, враховуючи як їхній історичний контекст, так і специфіку окремих експонатів. Завдяки Хомінському нумізматичні колекції Львова отримали значне наукове визнання і стали предметом ретельного вивчення, що сприяло поширенню знань про історію монет у цьому регіоні [6].

Одночасно на Наддніпрянщині важливу роль у розвитку нумізматичних досліджень відігравав І. Козловський, який зосередився на вивченні зібрання

Інституту князя Безбородька в Ніжині. Його роботи не лише фіксували стан колекції, але й досліджували походження монет, їхню класифікацію, хронологічні рамки та історичне значення. Завдяки дослідженням Козловського колекція князя Безбородька стала важливим науковим ресурсом, який допомагав краще розуміти історичні процеси в регіоні та зміцнював академічну базу для подальших нумізматичних досліджень [7, с. 43].

Таким чином, перша половина ХХ століття стала важливим етапом у розвитку нумізматики в Україні, коли формування, систематизація і наукове опрацювання колекцій стало невід'ємною частиною історії академічних і музейних установ. Завдяки зусиллям таких дослідників, як Л. Фінкель, Л. Стажинський, В. Кентшинський, В. Хомінський та І. Козловський, нумізматичні збірки отримали належне наукове осмислення і збереглися як цінний культурний і науковий ресурс для подальших поколінь. Їхні дослідження сприяли не лише збереженню матеріальної спадщини, а й формуванню комплексного уявлення про історію українських земель через призму монетної справи.

Найбільша кількість публікацій, присвячених дослідженню нумізматичних колекцій в Україні, припадає на другу половину ХХ століття, що пов'язано із загальним підвищенням інтересу до вивчення історичної спадщини та активним розвитком музейної справи в країні. У цей період особливо докладно і ґрунтовно описані колекції, які зберігаються в Національному музеї історії України в Києві — одній із провідних наукових установ, що займаються збереженням і вивченням нумізматичних пам'яток. Серед авторів, які внесли вагомий внесок у наукове дослідження цих колекцій, слід відзначити таких видатних фахівців, як Б. Гарбуз, Л. Гриневич, а також Р. Яушева-Омельянчик. Їхні праці відрізняються глибоким аналізом як окремих предметів, так і колекцій загалом, містять детальні описи, класифікацію та хронологічні рамки, що дають змогу не лише оцінити історичну цінність експонатів, але й простежити зміни у нумізматичній справі України протягом багатьох століть [8–12]. Крім того, значний внесок у вивчення цих колекцій

зробила польська дослідниця М. Менцлевська, яка у своїх роботах розглядає колекції в ширшому європейському контексті, порівнюючи українські матеріали з аналогічними збірками в інших країнах Центральної та Східної Європи, що дозволяє краще зрозуміти історичні та культурні зв'язки між регіонами [13, с.14].

Поряд з київськими колекціями, значну увагу науковці приділяли дослідженню фондів Одеського археологічного музею, який має одні з найстаріших і найцікавіших нумізматичних збірок на півдні України. У цій галузі помітний внесок зробили І. Бага та О. Добровольський, чиї праці відзначаються детальним описом нумізматичних експонатів, їхнім класифікуванням та аналізом походження монет. Їхні дослідження сприяли кращому розумінню особливостей формування колекцій, а також висвітлили важливі аспекти історії регіону, відображені через монети та медалі, зібрані в музеї [15, с.16].

Окремо слід виділити роботи, присвячені нумізматичним зібранням у західних регіонах України, які були предметом досліджень кількох провідних фахівців. Є. Козловська, що працювала у Львівському історичному музеї, здійснила ґрунтовний аналіз місцевих колекцій, підкреслюючи їхнє історико-культурне значення для розуміння розвитку нумізматичної справи у Західній Україні. Вона досліджувала не лише окремі експонати, а й загальні тенденції формування збірок, що включали як монети різних історичних періодів, так і медалі, жетони та інші нумізматичні об'єкти [17].

Ще одним активним дослідником нумізматичних колекцій у Західній Україні був І. Піддубний, пов'язаний із Чернівецьким університетом, який вивчав специфіку збирання та структуру колекцій у цьому регіоні. Його праці охоплюють аналіз впливу історичних подій на формування нумізматичних збірок, а також роль університетських і музейних установ у їх збереженні та популяризації [18].

Дослідження Д. Танащика, що спеціалізується на Буковині, висвітлюють унікальні особливості місцевих нумізматичних колекцій, зокрема тих, що

пов'язані з історією регіону та його політичними, економічними змінами. Його роботи включають не лише опис фондів, а й аналіз зв'язків між нумізматичними пам'ятками і культурним розвитком Буковини у різні історичні епохи [19, с.20].

Волинський краєзнавчий музей також привернув увагу науковців, серед яких виділяється Р. Шуст – дослідник, що докладно вивчав нумізматичні колекції цього музею. Його праці фокусуються на унікальних зразках монет і жетонів, які відображають економічне життя Волині та її сусідніх регіонів у різні періоди історії [21].

Крім того, слід згадати дослідження Б. Гачевської та Е. Корчинської, які аналізували нумізматичні колекції Галичини, приділяючи увагу історичним аспектам формування збірок, а також культурним і соціальним факторам, що впливали на накопичення і збереження нумізматичних пам'яток у цьому регіоні. Їхні роботи включають детальний опис експонатів, аналіз їхньої класифікації і значення для вивчення історії Галичини [22].

Таким чином, друга половина ХХ століття стала періодом значного наукового інтересу до нумізматичних колекцій України, що знайшло відображення у численних публікаціях і дослідженнях. Завдяки зусиллям великої кількості науковців, серед яких Б. Гарбуз, Л. Гриневич, Р. Яушева-Омельянчик, М. Менцлевська, І. Бага, О. Добровольський, Є. Козловська, І. Піддубний, Д. Танащик, Р. Шуст, Б. Гачевська та Е. Корчинська, було значно розширено наукове розуміння нумізматичних збірок, їхнього походження, структури та історичного значення у різних регіонах України. Їхні дослідження створили міцну основу для подальшого розвитку нумізматичної науки та збереження культурної спадщини країни. До цієї ж категорії належать праці, в яких висвітлено етапи розвитку музейної справи в Україні.

У цьому напрямі працювали Н. Ковтанюк, І. Шовкопляс, Р. Маньковська, О. Нестуля, Г. Слепенюк [23]. Сюди ж включено дослідження, присвячені науковому доробку українських нумізматів. У 1920–1930-х роках співробітники Всеукраїнської Академії наук систематизували здобутки таких

учених, як В. Антонович, М. Біляшівський, Ю. Сецинський. Їм присвячені праці Д. Багалія, В. Данилевича, І. Крип'якевича, В. Ляскоронського, К. Мельник-Антонович [28, с. 34]. У наш час неопубліковані праці цих нумізматів вводять у науковий обіг Р. Яушева-Омельянчик [35]. Вартими уваги є також дослідження, присвячені Івану Спаському [38], та огляди робіт учених, які вивчали монетний обіг України.

Другу категорію джерел становлять теоретичні праці, які присвячені аналізу загальних закономірностей розвитку історіографії, розгляду основних шкіл, течій та методологічних підходів у вивченні історії, що сформувалися у XIX та XX століттях. У цих роботах значна увага приділяється глибокому осмисленню еволюції історичної науки, її методів та принципів, а також впливу різноманітних інтелектуальних і культурних чинників на формування історіографічних парадигм. Зокрема, науковці Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, Я. Калакура, К. Кондратюк, І. Колесник та Б. Кроче детально розглядають, яким чином новітні методології та наукові підходи, що виникали протягом XIX і XX століть, впливали на розвиток історичної науки. Вони акцентують увагу на переході від традиційних, часто політично забарвлених історичних наративів до більш об'єктивних, комплексних і критичних аналізів історичних подій, що стало можливим завдяки впровадженню нових методів дослідження, таких як джерелознавство, порівняльний аналіз, соціологічний підхід та інші наукові інструменти [4–3]. Ці праці мають особливу цінність для розуміння не лише розвитку самих історичних наук, але й для осмислення змін у суспільному сприйнятті минулого, що відбувались у період модернізації науки та культури.

Водночас у низці робіт, зокрема В. Онопрієнка, Т. Щербаня та А. Острянка, акцент зроблено на детальному вивченні розвитку історичних досліджень в Україні наприкінці XIX та на початку XX століття. Ці автори зосереджуються на специфіці історіографічного процесу саме в українському контексті, описують формування національної історичної науки, її завдання, виклики та особливості в період, коли українська історія здобувала своє місце в загальноєвропейському науковому просторі. Особлива увага приділяється

аналізу внеску окремих дослідників, інтелектуальних шкіл і наукових інституцій, які відігравали ключову роль у становленні історіографії України, а також висвітлюються питання співпраці українських учених із зарубіжними колегами, вплив політичних і культурних обставин на розвиток історичної науки. У цих працях розглядаються як внутрішні процеси формування історіографічної думки, так і зовнішні впливи, що впливали на характер і напрямок досліджень [5–7].

Таким чином, теоретичні дослідження, що входять до другої категорії, є важливим науковим підґрунтям для розуміння складного і багатогранного процесу історіографічного розвитку. Вони не лише систематизують знання про основні методологічні підходи та школи, а й допомагають усвідомити взаємозв'язок між розвитком історичної науки та ширшими культурними, соціальними та політичними трансформаціями, що відбувалися у суспільстві протягом XIX і XX століть. Такі роботи мають велике значення для сучасних дослідників, які прагнуть осмислити не лише історичні факти, а й те, як змінювалося і формувалося розуміння цих фактів у науковому середовищі і суспільстві загалом.

Окремої уваги заслуговує роль українських регіональних наукових центрів, які упродовж XX століття здійснювали незалежні спроби інституціоналізувати нумізматику як окрему дисципліну. У Харкові та Дніпрі активно функціонували археологічні гуртки при університетах, де проводилися міждисциплінарні дослідження з акцентом на локальні грошові знахідки. Так, у Харківському історико-філологічному товаристві регулярно публікувалися короткі повідомлення про нові скарби, знайдені в Слобожанщині, що сприяло формуванню джерельної бази для подальших аналізів [1].

У 1970–1980-х роках відбулося значне пожвавлення діяльності регіональних краєзнавчих музеїв, де завдяки ентузіазму окремих науковців почали систематизувати локальні нумізматичні колекції. Наприклад, у Хмельницькому, Тернополі та Ужгороді з'явилися перші регіональні каталоги монет, укладені неакадемічними дослідниками, але на основі авторитетних

методичних рекомендацій. Це свідчить про поступову демократизацію нумізматичних знань і вихід їх за межі виключно академічної спільноти [2].

Цікавим етапом у становленні науки стало налагодження міжнародних зв'язків українських нумізматів із європейськими колегами. У другій половині ХХ століття українські дослідники брали участь у спільних археологічних експедиціях у межах Польщі, Чехословаччини та Угорщини, де вивчали транскордонні знахідки, зокрема з періоду Київської Русі. Це дозволило суттєво розширити контекст аналізу українських монет і включити їх у ширші європейські дослідницькі парадигми [1].

Особливої ваги набувають сучасні проєкти оцифрування монетних колекцій. Так, наприкінці 2010-х років в Україні почала функціонувати онлайн-платформа, де музеї поступово викладають дані про свої нумізматичні фонди, зображення та короткі описи. Цей цифровий ресурс не тільки покращує доступ дослідників до джерел, а й сприяє міждисциплінарним дослідженням, об'єднуючи істориків, археологів, мистецтвознавців та музейників [32].

Сучасна українська нумізматична наука активно розвивається завдяки ґрунтовним дослідженням, що охоплюють як історичні, так і музейні аспекти вивчення монет. Значну увагу дослідники приділяють аналізу метрологічних характеристик давніх монет, які мають важливе значення для реконструкції економічних процесів минулого. Наприклад, Р. Саввов дослідив метрологічні характеристики монет Володимира Ольгердовича, що дозволило глибше зрозуміти стандарти грошового карбування у той період [40, с. 5–10].

Окрема ділянка досліджень пов'язана з розвитком музейної справи та збереженням нумізматичних колекцій. У своїй праці Г. Слепенюк висвітлює проблематику сучасного стану музеїв в Україні, наголошуючи на необхідності реформ у сфері збереження та презентації культурної спадщини [41, с. 45–62].

Істотний і значущий внесок у розвиток української нумізматичної науки та археології зробили дослідники Іван Старенький та Ірина Хромова, які впродовж останніх років активно займаються вивченням як окремих археологічних нумізматичних знахідок, так і комплексним аналізом локальних

нумізматичних феноменів, що мають важливе історико-культурне значення. В їхніх працях особлива увага приділяється не лише систематизації матеріалу, а й глибокому осмисленню ролі нумізматичних джерел у формуванні економічних і культурних зв'язків регіонів у різні історичні періоди. Зокрема, одна з найбільш помітних і ґрунтовних публікацій цих авторів присвячена вивченню так званого «київського» наслідування дангу Джанібєка, яке було знайдене під час археологічних розкопок у місті Кам'янець-Подільський. Цей артефакт є яскравим прикладом міжкультурних впливів у середньовічному грошовому обігу, демонструючи, як локальні майстри адаптували і трансформували відомі зразки іноземних монет, інтегруючи їх у власний економічний та культурний контекст [42, с. 210–212].

Детальний аналіз цього нумізматичного явища показує, що дослідження Старенького і Хромової виходять за межі простої класифікації та датування монет. Їхня робота дозволяє глибше зрозуміти процеси культурного взаємозбагачення та економічної взаємодії середньовічних суспільств, що були характерні для регіону Поділля. Такий підхід до нумізматичних джерел сприяє не лише розвитку науки, а й зміцненню історичної пам'яті про минуле України як важливої ланки європейських торгових і культурних шляхів.

Крім того, у спільній роботі, присвяченій нумізматичним знахідкам, отриманим під час археологічних досліджень у Кам'янці-Подільському в 2017 році, Старенький і Хромова розкривають не лише склад і структуру монетного матеріалу, а й його значення для локальної історії та археології [43, с. 250–260]. Вони звертають увагу на те, як ці знахідки відображають особливості економічного розвитку міста, його зв'язки з іншими регіонами, а також соціокультурні процеси, що відбувалися у цей період. В роботі проаналізовано як кількісні, так і якісні характеристики монет, а також їхній стан збереження, що дозволяє робити висновки про умови їх використання та циркуляції.

Таким чином, дослідження Старенького та Хромової мають комплексний характер і є важливим внеском у розвиток української нумізматичної науки. Вони сприяють не лише систематизації і кращому

розумінню матеріалу, а й формують основу для подальших наукових дискусій і досліджень у галузі історії грошей, економіки та культури середньовічної України. Їхня робота підкреслює важливість міждисциплінарного підходу, що поєднує нумізматичний аналіз із археологією, історією та культурологією, розкриваючи багатогранність і складність історичних процесів у регіоні.

1.2.Історія Острозького історико-культурного заповідника

Упродовж XIX століття українські, польські та російські діячі неодноразово звертали увагу на унікальні пам'ятки Острога. Проте саме цей період ознаменувався значними втратами. Мандрівники, серед яких були художники й письменники, намагалися якомога швидше зафіксувати зникаючі артефакти, аби зберегти їх хоча б у вигляді описів чи замальовок.

Лише наприкінці XIX століття, завдяки наполегливим зусиллям групи небайдужих громадських діячів, істориків, архітекторів та місцевих мешканців, вдалося уникнути катастрофічних змін у вигляді знищення унікальної Мурованої вежі, яка була важливою частиною архітектурної спадщини міста, а також запобігти радикальній перебудові Круглої вежі, яка мала перетворитися на дзвіницю. Ці зусилля свідчать про пробудження у той період суспільної свідомості щодо збереження культурної і архітектурної спадщини, що є невід'ємною частиною історичної ідентичності Острога. Поява активного руху за охорону пам'яток та інтерес до історичних споруд стала важливим кроком у напрямку збереження культурного надбання, яке протягом попередніх десятиліть опинилося під загрозою руйнування або невмілого втручання [17].

На початку XX століття ситуація збереження і розвитку культурної спадщини в Острозі почала зазнавати позитивних змін, що було пов'язано з більшою увагою як з боку місцевої влади, так і представників інтелігенції. Особливе значення для культурного життя міста мав 1907 рік, коли з Києво-Печерської лаври до Острозького Богоявленського собору було урочисто

перенесено частину мощей преподобного Федора, князя Острозького. Ця подія не лише надала новий духовний імпульс життю громади, а й стала символом відродження історичної пам'яті про видатних постатей, пов'язаних з Острозьким краєм. Перенесення мощей було важливим кроком у відновленні релігійних традицій і підкреслило значущість міста як важливого центру духовності та культури.

Наступного, 1908 року, в Острозі відбулася знаменна подія – широко відзначалася річниця смерті князя Василя-Костянтина Острозького, який є не тільки видатним історичним діячем, а й засновником Острозької академії – першого вищого навчального закладу на території сучасної України. Відзначення цієї річниці мало надзвичайно важливе значення для активізації культурного життя міста, стимулювало інтелектуальне середовище і сприяло консолідації громади навколо ідеї збереження і розвитку національної культурної спадщини. Ці заходи, приурочені до пам'яті князя Острозького, стали каталізатором для проведення різноманітних культурних і освітніх ініціатив, які мали на меті не тільки вшанувати минуле, а й розвивати сучасність та майбутнє міста [2].

Отже, початок XX століття ознаменувався в Острозі не лише зміцненням інтересу до збереження історичних пам'яток, а й посиленням культурного й духовного життя, що стало можливим завдяки значущим історичним подіям та ініціативам місцевої громади, які активно відроджували історичну пам'ять і сприяли подальшому розвитку міста як важливого культурного центру регіону.

У 1909 році в Острозі було засновано Братство імені князів Острозьких, релігійно-просвітницьку та науково-краєзнавчу організацію, яка стала важливим осередком збереження культурної спадщини міста. Ініціатором створення Братства був о. Михайло Тучемський, спостережник церковно-парафіяльних шкіл Острозького повіту, який активно сприяв реставрації замку князів Острозьких та відкриттю в ньому історичного музею в серпні 1916 року.

Першим головою Братства став директор гімназії Іван Окойомов, а пізніше цю посаду обійняв мировий посередник Ілля Івашкевич. Основною

метою організації було збереження, реставрація, вивчення та популяризація пам'яток острозької старовини. У 1909–1910 роках при Братстві були засновані народні читальні, бібліотека, архів та музейна колекція, яка включала рукописи, стародруки, монети, ікони та археологічні знахідки [14].

Серед найцінніших експонатів колекції були оригінал Острозької Біблії 1581 року та два п'ятисвічники князя Василя - Костянтина Острозького 1575 року. Ці предмети стали символами культурної спадщини Острога та важливими елементами науково-дослідницької роботи Братства.

Сьогодні діяльність Братства імені князів Острозьких продовжується в рамках Острозького державного історико-культурного заповідника, який є важливим центром збереження та популяризації історико-культурної спадщини Острога [14].

Найзначнішим досягненням Братства стала реставрація Мурованої вежі – видатної пам'ятки XIV ст. Роботи виконувалися у 1913–1914 рр. за проєктом архітектора Володимира Леонтовича, за участю академіка Петра Покришкіна. Реставрацію підтримували Імператорська археологічна комісія, Київське товариство охорони пам'яток, а також місцеве духовенство [14]. У 1916 році у відреставрованій вежі відкрили Музей імені князів Острозьких. Його очолив сам О. Тучемський, а перший музейний каталог опублікував випускник Московської духовної академії Михайло Струменський [14].

У міжвоєнний період діяльність музею занепала. Польська влада усунула Братство від управління, частину колекції вивезли до Луцька. Зрушення почалися лише в 1938 році, коли музей перейшов під контроль Польського краєзнавчого товариства [14].

Важливу роль у систематизації колекції відіграв археолог Ян Фітцке, згодом страчений у Катині.

З приходом радянської влади в 1940 році музей отримав державний статус, штат і фінансування. До його складу увійшли збірки приватного музею Йосипа Новицького. Діяльність не припинялась і в роки нацистської окупації – музейники рятували старожитності, зокрема єврейські [35, с. 65].

У післявоєнні роки тривала активна музейна робота, попри значні втрати архітектурної спадщини. У 1950 році заклад отримав назву «Острозький краєзнавчий музей» [10, с. 22]. У 1963 р. відкрили пам'ятник Тарасу Шевченку, у 1978 р. відбулися Федорівські читання, приурочені 400-річчю друку Острозької Біблії [35, с. 66].

Рішенням уряду України від 11 серпня 1981 року архітектурний ансамбль Острога та його околиці був оголошений Державним історико-культурним заповідником, що стало важливим етапом у збереженні культурної спадщини цього регіону. Це рішення мало на меті забезпечити охорону та збереження не лише архітектурних пам'яток, але й широкого спектра культурних, історичних та археологічних цінностей, що знаходяться на території Острога. Офіційно Державний історико-культурний заповідник був створений 11 вересня того ж року, ставши правонаступником Острозького музею, який існував раніше, і на базі якого були зібрані численні експонати, що відображають багатовікову історію цього краю. Музей і далі відіграє важливу роль у збереженні колекцій, а також у вивченні культурної спадщини та історії Острога.

Слід зазначити, що з часу свого створення заповідник став не лише охоронцем пам'яток, але й активним центром науково-дослідної діяльності. Заповідник активно працює над дослідженням археологічних знахідок, зокрема нумізматичних колекцій, а також архітектурних та мистецьких пам'яток, що є частиною його фондів. Це дозволяє глибше розуміти історичний розвиток регіону, взаємозв'язки між різними культурами, а також вивчати економічні, соціальні та культурні процеси, що відбувалися в минулому. Важливим аспектом є і збереження стародавніх архівів, що є цінними джерелами для досліджень науковців з різних галузей.

У 2013 році статут заповідника був затверджений Рівненською обласною радою, що стало важливим кроком у юридичному закріпленні правового статусу заповідника та розширенні його можливостей для здійснення наукової та охоронної діяльності. Цей документ регулює не лише роботу

заповідника, але й визначає його місце в системі національної культурної спадщини. З моменту прийняття статуту заповідник отримав нові можливості для співпраці з іншими музеями, науковими установами та організаціями, що займаються вивченням культурної спадщини та охороною пам'яток.

Сьогодні Державний історико-культурний заповідник в Острозі займає почесне місце серед об'єктів національного значення України, що свідчить про його важливість як культурного та історичного надбання країни. Заповідник представляє собою унікальний комплекс, який включає в себе численні архітектурні пам'ятки, серед яких будівлі, споруди та археологічні об'єкти, що належать до різних історичних періодів, зокрема до середньовіччя. Саме це підкреслює виняткове значення регіону Острога як важливого осередку історії України загалом та Волині зокрема, адже він зберігає пам'ять про важливі соціальні, політичні та культурні події минулого [39, с. 76].

Музейні фонди заповідника є не лише скарбницею матеріальної історії, а й важливою частиною національної культурної спадщини, що акумулює унікальні експонати, пов'язані з різними історичними епохами. Ці фонди включають археологічні артефакти, предмети побуту, документи, ікони та інші культурні цінності, які розповідають про культурні, соціальні та економічні процеси, що відбувалися на території Волині і ширше – на території України. Завдяки цьому заповідник виконує важливу функцію збереження історичної пам'яті, сприяє глибшому розумінню минулого та формуванню національної ідентичності.

Незважаючи на свій статус і визнання, Державний історико-культурний заповідник в Острозі не стоїть на місці, а продовжує активно розвиватися та вдосконалюватися. Керівництво заповідника докладает значних зусиль для поповнення музейних колекцій новими експонатами, які відкривають нові сторінки історії, розширюють науковий потенціал установи та збільшують її цінність для дослідників. Окрім цього, заповідник проводить комплексні наукові дослідження, що спрямовані не тільки на збереження існуючої спадщини, а й на її вивчення, аналіз та систематизацію. Ці дослідження мають

на меті створення більш повної картини історії регіону, а також розкриття нових фактів, які можуть стати важливими для науки та суспільства.

Важливою складовою діяльності заповідника є освітня робота, спрямована на популяризацію історичної та культурної спадщини серед широких верств населення. Зокрема, особлива увага приділяється молоді та місцевим жителям, яким надаються можливості для ознайомлення з історією рідного краю через різноманітні освітні програми, екскурсії, лекції, майстер-класи та інтерактивні заходи. Такі ініціативи не лише підвищують рівень історичної обізнаності, а й формують у молодого покоління почуття патріотизму, відповідальності за збереження культурної спадщини. Крім того, заповідник активно залучає туристів, що сприяє не лише розвитку туристичної інфраструктури, а й економічному піднесенню регіону загалом, створенню нових робочих місць та зміцненню іміджу Острога як важливого культурного центру.

Таким чином, Державний історико-культурний заповідник в Острозі є не лише сховищем унікальних історичних пам'яток і музейних колекцій, а й активним осередком наукової, освітньої та культурної діяльності, що забезпечує збереження, популяризацію та розвиток національної спадщини. Його діяльність має важливе значення для підтримки культурної ідентичності, підвищення рівня історичної свідомості населення та розвитку туристично-економічного потенціалу регіону, що робить заповідник невід'ємною частиною сучасної культурної карти України [35].

Таким чином, Державний історико-культурний заповідник міста Острога не лише охороняє національну спадщину, але й активно працює над її дослідженням, популяризацією та збереженням для майбутніх поколінь. Він є важливим науковим та культурним центром, що забезпечує збереження частини української історії та культури.

1.3. Етапи формування нумізматичної колекції

Етапи формування нумізматичної колекції в Острозькому історико-культурному музеї є результатом тривалого і складного процесу, який охоплює багато років наполегливої праці, зусиль і культурно-освітніх ініціатив. Початок цього важливого шляху датується ще початком ХХ століття, коли в місті Острозі стали формуватися перші організовані спроби збирання, систематизації та збереження нумізматичних пам'яток, які були пов'язані з історією та культурою регіону. Цей процес триває й до сьогодні, відображаючи безперервну увагу до історичної спадщини та прагнення зберегти її для майбутніх поколінь.

Перші суттєві кроки у створенні колекції пов'язані з діяльністю Братства імені князів Острозьких, організації, яка розпочала свою активну роботу у 1909 році. Саме в цей час в Острозі спостерігається суттєве пожвавлення культурно-просвітницького руху, орієнтованого на збереження та популяризацію історичної спадщини міста, а також князівського періоду його розвитку, який має велике значення для української історії в цілому. Братство стало осередком інтелектуальної та культурної активності, яке об'єднувало місцеву інтелігенцію — науковців, педагогів, священнослужителів і громадських діячів, зацікавлених у відродженні історичної пам'яті та збереженні архівних матеріалів і матеріальних пам'яток, зокрема нумізматичних колекцій [20].

Цей період характеризується формуванням першого ядра нумізматичної колекції, що включало монети, медалі, жетони та інші грошові знаки, які слугували свідченням історичних, політичних і економічних процесів, що відбувалися на території Острозького князівства та в суміжних регіонах. Акцент робився на збиранні артефактів різних епох, що відображали зв'язки міста з іншими політичними утвореннями — Річчю Посполитою, Московським царством, Османською імперією, а також з українськими та литовськими землями. Таким чином, формування колекції стало не просто накопиченням

окремих предметів, а створенням цілісної історико-культурної картини, яка дає змогу глибше зрозуміти багатогранну минувшину Острога і його роль у розвитку регіону.

Загалом, процес становлення нумізматичної колекції в Острозі можна розглядати як послідовний розвиток культурно-історичних традицій, що поєднує науково-дослідницьку діяльність із музейною справою, громадською ініціативою і культурно-просвітницькою роботою. Це багатогранний і динамічний процес, що потребує постійної уваги, ресурсів і залучення нових поколінь дослідників, збереження спадщини та її популяризації серед широкого загалу. Завдяки цьому нумізматична колекція не лише зберігається як цінний історичний ресурс, а й продовжує виконувати важливу роль у формуванні національної ідентичності, освітньому процесі та культурному житті сучасного українського суспільства [21, с. 86].

Із самого початку своєї діяльності одним із ключових напрямів роботи Братства було збирання, збереження та систематизація старожитностей, серед яких особливе місце займали предмети нумізматичного характеру — монети, медалі, жетони, печатки та інші історичні артефакти. Ініціатива створення та розбудови колекції належала отцю Михайлу Тучемському, який, спільно з активною підтримкою місцевої інтелігенції, що включала вчителів, священиків, державних службовців і діячів культури, зміг зібрати перше ядро нумізматичної колекції. Завдяки їхнім зусиллям і наполегливості було сформовано унікальний збір старовинних монет, що відображали економічні, політичні та культурні зв'язки Острога в різні історичні періоди. Особливо цінними вважалися монети доби Речі Посполитої, Московського царства та Османської імперії, а також рідкісні зразки українських і литовських карбувань, які не лише демонстрували широту міжнародних контактів Острога, а й слугували важливим джерелом для вивчення регіональної історії та грошового обігу в минулому.

У 1916 році, коли в Мурованій вежі було офіційно відкрито Музей імені князів Острозьких, зібрана нумізматична колекція отримала почесне та виділене місце серед основних експозицій закладу [34, с. 56]. Це стало

визначним кроком у збереженні історичної пам'яті регіону та підвищенні значущості нумізматичного матеріалу як наукового джерела. Колекція активно поповнювалася і систематизувалася, ставши невід'ємною частиною музейного фонду, що слугував не лише для виставкової діяльності, а й для проведення наукових досліджень, публікацій та популяризації історії Острога [35, с. 102]. Завдяки цьому Музей імені князів Острозьких перетворився на важливий культурний та освітній осередок, який зберігає унікальні пам'ятки минулого, сприяє розвитку історичної науки і формуванню у жителів регіону усвідомлення власної історичної спадщини та її цінності для сучасності [33, с.129].

Другий важливий етап у формуванні колекції припадає на міжвоєнний період (1918–1939), коли територія Волині перебувала під владою Польщі. У цей час значна частина музейної збірки була втрачена або вивезена до Луцька [36, с. 44]. Однак нумізматичні артефакти, що залишилися, було частково збережено завдяки роботі місцевих краєзнавців та ентузіастів [37]. Особливо важливу роль у збереженні решток колекції відіграли співробітники Польського краєзнавчого товариства, яке з 1938 року почало опікуватися музеєм [38, с. 28–29]. У цей час проводилася робота з систематизації та опису наявних монет, хоча поповнення новими експонатами було вкрай обмеженим [32].

Третій етап формування нумізматичної колекції Острозького музею розпочався з приходом радянської влади на територію Волині у 1939–1940 роках. У цей час відбулися суттєві зміни в організаційній структурі музейної справи, оскільки заклад отримав офіційний статус державного музею [39]. Це рішення мало далекосяжні наслідки: з'явилась можливість створити професійний науковий штат співробітників, що дало змогу проводити системну роботу з вивчення, збереження й популяризації музейних експонатів [12, с. 87]. Крім того, запровадження державного фінансування дозволило не лише утримувати заклад, але й цілеспрямовано поповнювати фонди, зокрема

нумізматичний розділ, що на той час уже нараховував значну кількість експонатів [40].

Однією з ключових подій цього періоду стало приєднання до музейних фондів приватної нумізматичної колекції Йосипа Новицького – знаного місцевого збирача, колекціонера та краєзнавця [41]. Його збірка мала велике наукове й культурне значення, адже включала унікальні монети, що охоплювали різні історичні періоди, включно з рідкісними екземплярами [42, с. 115]. Найбільше вона була представлена монетами XIX – початку XX століття, серед яких переважали російські імперські рублі, копійки, польські злоті, німецькі пфеніги та інші номінали, що активно циркулювали на теренах західноукраїнських земель у відповідний період [43].

Окрім поповнення, цей етап характеризується активним процесом внутрішньої реорганізації музейної справи: було розпочато систематичне упорядкування наявних фондів, проведення інвентаризацій, складання облікових карток і створення каталогів [12, с. 90]. Також велась робота над класифікацією монет за типологічними, хронологічними й географічними ознаками, що відповідало загальним тенденціям музейного менеджменту радянського часу [44]. Саме в цей період почала формуватись та оформлюватись наукова база, яка лягла в основу подальших досліджень. Відтак, третій етап став важливою віхою в історії нумізматичної колекції, позначеною як кількісним, так і якісним зростанням її змісту [12].

Четвертий етап охоплює роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття. Попри надзвичайно складні умови, музей продовжував функціонувати навіть під час нацистської окупації [45, с. 68]. Працівники музею вживали всіх можливих заходів для збереження фондів, ховаючи найцінніші предмети, у тому числі й нумізматичні [46]. У післявоєнні роки відбулася часткова реорганізація експозиції, було створено нові тематичні вітрини, присвячені історії грошового обігу на Волині [47, с. 73].

П'ятий етап охоплює період з 1981 року, коли на основі музею було створено Державний історико-культурний заповідник м. Острог [48]. У цей час

відбулася системна переоцінка та каталогізація наявних фондів, включаючи нумізматичну колекцію [49, с. 93–94]. Завдяки активній роботі наукових співробітників та підтримці Міністерства культури, вдалося не тільки зберегти, а й значно поповнити колекцію. Особливу увагу приділяли розширенню хронологічного охоплення монет – від античних зразків до сучасних українських гривень [50, с. 100]. У 1990-х роках, після здобуття незалежності України, до музею почали надходити пожертви від місцевих мешканців, колекціонерів і навіть представників діаспори [51]. З'явилися монети з країн Західної Європи, Азії, Америки, що дало змогу створити спеціалізовану виставку «Монети світу» [52].

Останній, шостий етап, триває до сьогодні й пов'язаний із цифровізацією музейного фонду, оновленням експозицій, проведенням інтерактивних виставок та розвитком наукових досліджень у галузі нумізматики. Завдяки міжнародним грантам та участі у всеукраїнських програмах збереження культурної спадщини, музей продовжує активно працювати над поповненням нумізматичної колекції [32].

Сьогодні вона налічує сотні унікальних зразків – від скіфських золотих статерів і динаріїв Римської імперії до пам'ятних монет незалежної України. Усе це свідчить про глибокі історичні процеси, що відбувалися на території Волині, та про важливу роль Острога як осередку музейної науки і культури.

1.4. Джерела поповнення колекції (археологічні знахідки, пожертви, придбання)

Джерела поповнення нумізматичної колекції Острозького історико-культурного музею є надзвичайно різноманітними й охоплюють широкий спектр шляхів надходження експонатів, серед яких ключову роль відіграють археологічні знахідки, пожертви від приватних осіб та офіційні придбання.

Кожен із цих напрямів має свою історію, значення та вплив на формування і розвиток колекції, яка на сьогодні є однією з найцінніших у Західній Україні.

Одним із найважливіших джерел поповнення фондів музею протягом десятиліть були археологічні розкопки, які здійснювалися як у межах міста Острога, так і в навколишніх селах, що мають давню історичну тяглисть. Відомо, що територія сучасного Острога була заселена ще в давньоруський період, тому тут часто знаходять монети Київської Русі, литовського періоду, монети Речі Посполитої, а також турецькі та татарські срібні й мідні грошові одиниці.

Археологічні знахідки стали особливо інтенсивними у другій половині ХХ століття, коли на території міста проводились масштабні дослідження за участі археологів з Києва, Львова, Рівного. Саме в процесі наукових експедицій вдалось виявити не лише монети, а й грошові скарби, які зберігалися в глиняних посудинах, були заховані у підземеллях чи під порогами старих будівель. Кожна така знахідка ретельно документувалася, проходила експертизу, після чого її передавали до фондів музею. Ці експонати мають надзвичайну історико-культурну цінність, адже вони не лише розширюють уявлення про грошовий обіг, а й допомагають встановити торгові, політичні та культурні зв'язки регіону з іншими частинами Європи й Азії [17].

Другим, не менш важливим джерелом поповнення нумізматичної колекції стали численні пожертви. З початку ХХ століття, коли в Острозі активно діяло Братство імені князів Острозьких, мешканці міста та околиць свідомо передавали до музею різноманітні старожитності, зокрема монети, жетони, медалі, печатки та інші нумізматичні пам'ятки. Цей процес особливо активізувався у 1990-х роках, після здобуття Україною незалежності, коли з'явилося розуміння важливості збереження національної культурної спадщини.

Вагому частину колекції становлять подарунки від місцевих краєзнавців, колекціонерів, освітян, священиків, а також нащадків родин, які проживали в Острозі протягом багатьох поколінь. Серед таких дарувань є справжні раритети

– наприклад, срібні талери XVII століття, австрійські крейцери, наполеонівські франки та навіть рідкісні карбування з Азії. Деякі з меценатів надавали музею детальні описи походження монет, що значно підвищує їхню джерельну цінність. Варто відзначити й пожертви української діаспори, представники якої, дізнавшись про діяльність музею, надсилали поштою зразки монет зі США, Канади, Аргентини, Польщі та інших країн. Ці надходження не лише урізноманітнили експозицію, а й створили умови для порівняльного вивчення грошового обігу різних країн світу.

Третім джерелом поповнення колекції є офіційні придбання, які здійснюються музеєм відповідно до затверджених культурно-наукових програм. Упродовж своєї діяльності Острозький музей неодноразово закупував окремі нумізматичні одиниці в антикварних крамницях, на спеціалізованих виставках або у приватних осіб, які погоджувалися продати свої артефакти з метою збереження їх для нащадків [25].

Придбання завжди здійснюються згідно з чинним законодавством України, з обов'язковою експертизою, описом, інвентаризацією та подальшим включенням до наукового каталогу. У деяких випадках такі придбання ставали справжнім відкриттям, наприклад, коли вдалося придбати рідкісні зразки грошових одиниць із символікою Великого князівства Литовського або унікальні пробні випуски радянських монет. Придбані експонати дозволяють закрити хронологічні чи географічні прогалини в колекції та дають змогу вибудувати більш повну, науково обґрунтовану експозицію, що ілюструє еволюцію грошових систем у регіоні.

Музей нумізматики, який є невід'ємною частиною Державного історико-культурного заповідника міста Острога, функціонує як постійно діюча виставка, що має велике значення для збереження та популяризації історії грошового обігу та матеріальної культури регіону. Цей музей розташований у пам'ятці архітектури місцевого значення – колишньому житловому будинку родини Штейненбергів. Ця будівля є яскравим та унікальним прикладом

міщанської садибної архітектури кінця XIX – початку XX століття і має велику історичну та культурну цінність для міста Острога.

З історії будівлі відомо, що вона колись слугувала не лише житлом, а й мала важливе громадське значення. Зокрема, тут розташовувалася друкарня Ц. Штейненберга – одного з видатних представників місцевої інтелігенції, який відіграв важливу роль у культурному житті Острога. Друкарня Ц Штейненберга була відома своєю високою якістю продукції та значною різноманітністю видань, що охоплювали наукові, освітні та культурні теми. У самому музеї зберігаються окремі екземпляри продукції цієї друкарні, що мають велике історичне значення і свідчать про рівень розвитку друкарської справи в регіоні на початку XX століття.

Сам музей нумізматики поєднує в собі не лише експозиційну функцію, а й виконує роль науково-освітнього центру, де досліджуються історичні аспекти грошового обігу, нумізматичні пам'ятки, а також культурно-історичний контекст їх виникнення та використання. Відвідувачі музею мають можливість ознайомитися з унікальними колекціями монет, медалей, жетонів, а також іншими нумізматичними артефактами, які відображають економічні, політичні та культурні процеси різних епох. Крім того, музей активно працює над збереженням цих матеріалів, організовує виставки, лекції, тематичні заходи, що сприяє підвищенню інтересу до історії та розвитку нумізматики серед широкої аудиторії, включно з учнями, студентами та науковцями [31, с. 76].

Завдяки унікальному поєднанню архітектурної спадщини та цінної нумізматичної колекції, музей є важливою культурною та освітньою інституцією, що сприяє формуванню історичної свідомості, збереженню традицій і підвищенню престижу міста Острога як центру історико-культурного туризму. Його діяльність допомагає не лише зберігати пам'ять про минуле, а й надихає на подальші наукові дослідження та вивчення складних процесів, пов'язаних із грошовим обігом і культурою регіону (Додаток А).

Фонд Державного історико-культурного музею в Острозі є однією з найцінніших складових культурної спадщини регіону, і на сьогодні він налічує

понад 11 тисяч одиниць зберігання. Ці експонати охоплюють широкий спектр матеріалів, серед яких – монети різних історичних періодів, монетні скарби, паперові гроші, а також численні державні і церковні нагороди, відзнаки та знаки пошани, які належали різним організаціям і установам. Кожен з цих об'єктів має свою унікальну історію, що відображає розвиток політичного, економічного і культурного життя Острога та всієї України.

Особливої уваги заслуговує одна з найбільш унікальних і цінних частин музейної колекції – це шати для ікон XVIII–XIX століть. Вони виготовлялися з надзвичайною майстерністю і високою художньою якістю, що свідчить про рівень розвитку ремесл того часу. Ці вишукані оздоби були створені кількома визначними майстернями, які мали значний авторитет не лише на місцевому рівні, а й далеко за межами України. Зокрема, шати виготовляв Острозький золотарський цех, який славився своєю традицією і високим рівнем ювелірного мистецтва. Також вагомий внесок у створення цих унікальних предметів внесла Оружейна палата Московського Кремля – одна з найпрестижніших майстерень того часу, що відома своїм досконалим виконанням виробів із дорогоцінних металів.

Окрім того, у колекції зберігаються шати, виготовлені ювелірною майстернею Олександра Сазікова зі Санкт-Петербурга, яка також славилася своїм витонченим стилем і високою якістю виробів. Ці шати не лише служили естетичним і релігійним цілям, але й відображали соціальний статус та духовні цінності власників, зокрема церковних спільнот та знатних родин, які замовляли такі предмети. Їхнє збереження і представлення в експозиції музею дозволяє глибше зрозуміти мистецькі традиції, техніки ювелірної справи, а також культурні та релігійні аспекти життя в Україні XVIII–XIX століть [41].

Завдяки такому багатству експонатів фонд музею виконує важливу місію – збереження, дослідження і популяризацію історико-культурної спадщини, що має неоціненне значення для вивчення регіональної історії, традицій і мистецтва. Колекція активно використовується в наукових дослідженнях, виставковій діяльності та освітніх програмах, що сприяє

підвищенню рівня знань про минуле та формуванню почуття національної ідентичності серед сучасного покоління (Додаток Б).

Невід’ємною та дуже важливою частиною експозиції музею є колекція українських грошових знаків ХХ століття, яка представляє широкий спектр паперових грошей, що випускалися в різних регіонах України у складний і переломний період її історії. Ця колекція включає в себе банкноти, емісії яких здійснювалися в різних містах, таких як Одеса, Житомир, Кременці та, звісно, Острог – кожне з яких мало власні особливості у грошовому обігу та випуску грошових знаків. Такі банкноти не лише відображають економічні процеси того часу, а й свідчать про спроби місцевих адміністрацій зберегти стабільність у період політичної нестабільності та соціальних змін.

Окрім міських випусків, у колекції також представлені загальнодержавні гроші та цінні папери, що ілюструють епоху національно-визвольних змагань 1917–1921 років – час, коли Україна боролася за незалежність і формувала власну державність. Ці фінансові документи є не просто грошовими знаками, а справжніми історичними артефактами, які розповідають про складний шлях українського народу, його прагнення до свободи та самовизначення. Вони демонструють різноманітність і багатство національної грошової системи того часу, а також зміну політичних впливів і економічних умов.

Колекція паперових грошей включає різноманітні номінали та дизайни, що відображають різні стилі та символіку, притаманну певним історичним періодам та регіональним особливостям. Вона дає змогу відвідувачам краще зрозуміти, яким чином гроші слугували не лише засобом обміну, а й засобом підтримки державної ідентичності, символом влади та культурного надбання. Завдяки збереженню і представленню цих унікальних матеріалів музей виконує важливу місію збереження історичної пам’яті, допомагаючи сучасникам усвідомити складність і багатогранність української історії ХХ століття. Така колекція є не лише науковою цінністю, але й потужним інструментом для освітньої роботи, популяризації історії серед молоді та широкого загалу, а

також для залучення дослідників і колекціонерів з різних куточків України та світу (Додаток В).

Особливе значення у нумізматичній колекції музею має збірка скарбів, датованих XVII і XX століттями, яка займає почесне місце в експозиції і привертає увагу як науковців, так і широкої публіки. Ця колекція відображає важливі історичні періоди, що характеризуються значними політичними, економічними та культурними змінами, які мали безпосередній вплив на регіон Острога та його мешканців. Завдяки збереженню і демонстрації таких скарбів, музей не лише збагачує свою експозицію, але й створює унікальну можливість для дослідників вивчати особливості грошового обігу, торговельних зв'язків та соціально-економічного життя минулих століть [34].

Окрім цього, музей володіє однією з двох в Україні повних колекцій пам'ятних і ювілейних монет Національного банку України, що є надзвичайно цінним і рідкісним надбанням. Ця колекція не лише репрезентує новітній період української нумізматики, але й служить яскравим прикладом сучасного ставлення до історії та культури через монетну символіку. Особливо вартісними у цій збірці є три монети, присвячені безпосередньо місту Острог та його історичній спадщині: монета «Острозька академія» номіналом 5 гривень, яка увіковічнює одну з найвідоміших освітніх установ України; монета «Родина князів Острозьких» номіналом 10 гривень, що символізує видатну династію, яка зробила значний внесок у політичне і культурне життя країни; та монета «Острозька Біблія» номіналом 100 гривень, що відзначає перше повне друковане видання Біблії старослов'янською мовою, яке стало справжнім культурним і духовним надбанням не лише для України, а й для всього слов'янського світу.

Ці пам'ятні монети є справжнім національним скарбом і надбанням, що мають величезне значення як для місцевих жителів, які пишаються своєю історією та культурною спадщиною, так і для колекціонерів, нумізматів та істориків з усієї країни і світу. Вони сприяють популяризації Острога, підвищують інтерес до його історії і підтримують зв'язок поколінь через

збереження та передачу історичних цінностей. Колекція, що постійно оновлюється та доповнюється, робить музей важливим центром нумізматичних досліджень і культурного життя, сприяючи розвитку туризму та формуванню позитивного іміджу міста як культурної столиці Волині. (Додаток Г).

Таким чином, нумізматична колекція Острозького історико-культурного музею формується завдяки поєднанню трьох головних джерел – археологічних розкопок, пожертв та цілеспрямованих придбань. Усі ці джерела взаємодіють між собою, створюючи унікальну багат шарову структуру музейного фонду. Завдяки цьому колекція не лише зберігає історичну пам'ять, а й постійно збагачується, оновлюється та розвивається, залишаючись одним із найавторитетніших джерел для наукового вивчення нумізматики та історії Острожчини загалом.

1.5.Каталогізація та систематизація колекції

Каталогізація та систематизація колекції в Острозі є важливими складовими роботи Музею нумізматики, що входить до складу Державного історико-культурного заповідника міста. Процес каталогізації полягає в зборі, фіксації та описі всіх предметів колекції, що дає змогу забезпечити їх збереження, доступність для досліджень і виставок, а також ефективне управління. Кожен експонат, що потрапляє до музею, отримує окремий запис у каталозі, де зазначаються його основні характеристики: тип, матеріал, дата виготовлення, розміри, а також додаткові відомості, що допомагають у його ідентифікації та визначенні історичної значимості.

Важливою складовою процесу каталогізації музейної колекції є її систематичний розподіл на різні категорії, що значно полегшує не лише пошук необхідних експонатів, а й їх детальне вивчення. У випадку Острозької нумізматичної колекції, яка містить унікальні та рідкісні експонати, такі як монети різних історичних періодів, медалі, ордени, паперові гроші, скарби та

інші цінні предмети, важливою частиною роботи є чітка і продумана систематизація цих матеріалів за кількома ключовими ознаками.

Перш за все, колекція класифікується за хронологічним принципом, що дозволяє окремо виділяти предмети різних історичних епох і простежувати їх розвиток у часі. Другим важливим критерієм є країна походження монет та інших нумізматичних артефактів, що допомагає визначити географічний контекст кожного експоната і простежити історичні зв'язки між різними регіонами. Окрім цього, колекція систематизується за номіналом, що дає змогу розрізняти монети відповідно до їхньої вартості і функціонального призначення в грошовому обігу [31].

Велике значення має також матеріал, з якого виготовлені предмети колекції — це може бути золото, срібло, мідь, бронза, папір чи інші матеріали. Така класифікація не лише сприяє кращому збереженню експонатів, а й допомагає у визначенні їхньої технології виготовлення, що є важливим аспектом для наукового аналізу. Окремо варто виділити критерій історичного та культурного значення предметів, який дозволяє визначити роль і важливість кожного експоната у контексті загальної історії, економіки, мистецтва чи політики відповідного періоду.

Завдяки такій багатогранній систематизації, колекція не лише зберігається у належному вигляді, але й набуває більшої цінності для дослідників, науковців та колекціонерів, оскільки полегшує проведення порівняльних аналізів, тематичних досліджень і підготовку наукових публікацій. Крім того, така структура каталогу сприяє ефективному управлінню музейним фондом, забезпечуючи швидкий доступ до інформації та створюючи умови для більш якісного використання матеріалів у навчальній, виставковій та науковій діяльності музею. Загалом, впорядкована система каталогізації виступає важливим інструментом для збереження культурної спадщини та популяризації нумізматичних знань серед широкої аудиторії [35].

Особливо важливим аспектом є каталогізація монет, оскільки вони є важливим джерелом для історичних досліджень. Кожна монета, що зберігається

в Острозі, отримує детальний опис з вказівкою на її рік випуску, метал, номінал, а також зображення, що допомагає віднести її до певної історичної епохи чи події. У випадку з українськими грошовими знаками, особливо важливими є монети, що відображають національно-визвольні змагання 1917–1921 років або монети, що пов’язані з історією Острога та місцевих князів.

Систематизація колекції також включає в себе правильне зберігання експонатів. Для цього в Острозі використовують спеціальні сховища, які забезпечують оптимальні умови для збереження монет та інших предметів колекції. Важливим є також забезпечення їх захисту від пошкоджень, окислення та інших негативних факторів зовнішнього середовища.

У рамках цього процесу окрему увагу приділяють предметам, які надходять до музею через археологічні розкопки або як пожертви від місцевих мешканців. Ці предмети часто мають важливу історичну цінність і вимагають ретельного опису та правильного збереження, щоб у майбутньому вони могли бути використані для наукових досліджень та виставок [18, с. 65].

Таким чином, процес каталогізації та систематизації нумізматичної колекції, що проводиться в Острозі, є не лише важливою складовою повсякденної діяльності музею, а й ключовим елементом збереження культурної спадщини регіону. Завдяки ретельному обліку, опису та класифікації монет, працівники музею забезпечують точне документування кожної одиниці зберігання, що сприяє більш глибокому розумінню історичного, економічного й художнього контексту кожного артефакту. Упорядкування матеріалів дозволяє не лише уникати втрат або плутанини, але й розширює можливості для подальшого вивчення та наукового аналізу зібраного фонду.

Ця кропітка робота, що включає систематичне оновлення баз даних, створення цифрових копій, а також формування тематичних і хронологічних добірок, відкриває нові горизонти для дослідників, викладачів, студентів і широкого кола зацікавлених осіб. Вона надає змогу отримати доступ до точної та повної інформації про експонати, включаючи місце та час карбування,

номінал, метал, зображення, напис тощо. Таким чином, музейна нумізматика в Острозі перетворюється не лише на сховище артефактів, а на живий центр знань, де кожна монета є носієм конкретної інформації про історичні події, економічні реформи, міждержавні зв'язки чи культурні впливи.

У сучасних умовах, коли дедалі більшу роль відіграє цифрова трансформація, каталогізація набуває ще більшої актуальності. Створення електронних реєстрів, інтерактивних онлайн-колекцій і віртуальних виставок розширює доступ до зібраного матеріалу далеко за межами самого музею, дозволяючи дослідникам з різних куточків України та світу користуватись цими унікальними джерелами. Отже, процес систематизації та каталогізації виконує не лише технічну функцію, а є стратегічним інструментом розвитку науки, просвіти та популяризації історико-культурного надбання Острожчини та України загалом.

Висновок до 1 розділу

У першому розділі кваліфікаційної роботи «Теоретичні основи нумізматики як музейної галузі» було всебічно розглянуто сутність та розвиток нумізматичної науки в Україні та її інтеграцію в музейну справу, зокрема на прикладі Острозького історико-культурного заповідника. Встановлено, що становлення нумізматичної науки в Україні відбувалося поступово, починаючи з другої половини XIX століття, і супроводжувалося формуванням зацікавленості до вивчення історії та культури через монети. Аналіз наукової літератури дозволив класифікувати дослідницькі праці за трьома основними категоріями: історія становлення нумізматики та колекціонування, узагальнені історіографічні та нумізматичні дослідження, а також публікації, присвячені середньовічній нумізматиці українських земель.

Було висвітлено внесок провідних українських нумізматів та дослідників, що заклали фундаментальні основи для розвитку цієї дисципліни. Особливу увагу приділено історії Острозького історико-культурного заповідника, який є значним центром збереження культурної спадщини. Досліджено етапи формування його нумізматичної колекції, що демонструє її еволюцію від початкових етапів до сучасного стану. Визначено основні джерела поповнення колекції, серед яких важливе місце займають археологічні знахідки, що підкреслює зв'язок нумізматики з археологією, а також пожертви та цілеспрямовані придбання, які свідчать про активну політику заповідника щодо збагачення фондів.

Наголошено на значущості каталогізації та систематизації нумізматичних колекцій як ключових елементів професійної музейної діяльності. Підкреслено, що цей процес є не просто обліком, а науковою роботою, яка забезпечує глибоке розуміння історичного, економічного та художнього контексту кожного артефакту. В умовах цифрової трансформації каталогізація набуває ще більшої актуальності, відкриваючи нові горизонти для дослідників та ширшого

кола зацікавлених осіб завдяки створенню електронних реєстрів та віртуальних виставок. Таким чином, перший розділ закладає міцну теоретичну базу для подальшого вивчення культурної цінності нумізматичної колекції Острозького історико-культурного заповідника, підкреслюючи його роль як центру збереження та дослідження монетної спадщини України.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НУМІЗМАТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК КОЛЕКЦІЇ

2.1. Типологія монет (античні, середньовічні, нового часу)

Протягом тривалого часу, з середини XVIII до початку XX століття, основні зусилля нумізматів у систематизації монет зосереджувалися на впорядкуванні монетного карбування через опис та дослідження окремих монет, складання таблиць і каталогів. Знахідки монет, їхніх комплексів і скарбів здебільшого лише фіксувалися топографічно. Науковій нумізматиці знадобилося понад сто років, щоб усвідомити важливість дослідження не тільки окремих монет, але й їхніх комплексів та скарбів, що призвело до потреби в класифікації та систематизації монетних знахідок як важливих пам'яток історії грошового обігу та монетного виробництва.

Перші спроби класифікації монетних знахідок археологи та нумізмати зробили на початку XX століття. Зокрема, австрійський нумізмат Арнольд Люшин фон Ебенгрейт (1841–1932) розділив знайдені скарби на два типи: «масові» – з великою кількістю примірників кількох типів монет, і «змішані» – з монет різних типів, але в малих кількостях. Він також розрізняв «грошові знахідки» та «скарби різаного срібла» за складом та місцем походження [13, с. 130–131].

Німецький нумізмат Артур Зуле (1898–1974) запропонував три категорії монетних знахідок: 1) поодинокі монети; 2) масові знахідки, де монети зібрані на обмеженій площі; 3) монетні скарби. Він також поділяв скарби на «внутрішні» і «зовнішні» [16].

Іспанський нумізмат Ф. Матеу -і- Льопіс у 1953 році на Міжнародному нумізматичному конгресі в Парижі поділив монетні знахідки на чотири категорії: скарби, знахідки культового характеру, поодинокі знахідки та археологічні знахідки. Під скарбами він розумів комплекси монет, що були сховані навмисно [5].

Польський нумізмат Р. Керсновський виділяв два типи монетних знахідок: втрати (випадково втрачені монети) і вкладення (свідомо сховані

скарби). Критерієм поділу було визначення того, як монета вийшла з грошового обігу: чи втрачена, чи прихована навмисно.

Британський нумізмат Ф. Грірсон поділяє знахідки на випадкові та археологічні. Випадкові знахідки розділяються на три групи: одиничні монети, нагромадження монет і скарби. Скарби за Грірсоном включають чотири підгрупи: випадково втрачені скарби, скарби в умовах війни чи окупації, заощадження та безповоротні скарби [16, с. 19].

Таблиця 2.1

Класифікація скарбів і монетних знахідок

Класифікаційні категорії	Скарби і монетні знахідки								
Групи	Речові			Монетно-речові			Монетні		
Типи	Знахідки економічного походження	Культові знахідки	Знахідки надзвичайних обставин	Знахідки економічного походження	Культові знахідки	Знахідки надзвичайних обставин	Знахідки економічного походження	Культові знахідки	Знахідки надзвичайних обставин
Види	Одиничні знахідки			Монетно-речові комплекси			Одиничні знахідки		
	Комплекси речей						Комплекси монет		
							Локальні групи (скупчення) монет		
	Речові скарби			Монетно-речові скарби			Монетні скарби		
Різновиди	Знахідки короткого/тривалого накопичення								
	Однорідні/змішані								

Значно частіше на території України в періоди міді та бронзи можна зустріти скарби товаро-грошей, які включають знаряддя праці, зброю, зливки металу. Речові скарби, що складаються з коштовностей, прикрас та ювелірних виробів, характерні для раннього залізного віку та давньоруського періоду. Такі речі часто служили за гроші. Частина з них, особливо численні за кількістю та різноманітні за складом предмети, є результатом довготривалого накопичення, часто належали кільком поколінням однієї родини. Інша частина скарбів, в основному обмежена за кількістю предметів, являє собою скарби короткого накопичення.

До важливих археологічних знахідок належать культові предмети, знайдені випадково чи під час археологічних досліджень, зокрема поховальні інвентарі, включаючи коштовності; храмові пожертви у вигляді коштовних речей та ювелірних виробів, а також речові комплекси з жертovníків, святилищ і храмів. Один із найбільш відомих скарбів – Малоперещепинський, знайдений у 1912 році неподалік Полтави. Цей скарб складався з золотих і срібних виробів візантійського, іранського, аварського та варварського походження, таких як посуд, предмети особистого вбрання, кінське спорядження, зброя і захисні обладунки, а також залишки коштовного оздоблення поховального саркофагу. Загальна вага скарбу перевищує 70 кг. Згідно з дослідженнями, цей скарб міг належати ханському чи царському похованню VII століття, а також є версії про належність цього скарбу одному з ханів Великої Болгарії Кубрату або володарям Хазарії чи слов'янським князям. Цей поховальний комплекс відрізняється виразно речовим характером, що підтверджується використанням золотих візантійських солідів з отворами і «вушками» для підвішування [15].

До групи знахідок, що належать до надзвичайних обставин, відносяться речі, приховані їх власниками в умовах небезпеки, війни чи ворожих набігів. Яскравим прикладом є Мартинівський скарб, знайдений на Черкащині в 1907 році, що складається з близько 120 срібних ювелірних виробів, деталей обладунків і зброї, які, ймовірно, були закопані під час військових конфліктів з хозарами.

Також відомі скарби часів монгольського завоювання, зокрема на городищі Родня поблизу Канева було знайдено кілька скарбів з золотими та срібними ювелірними виробами. На території Києва археологи виявили майже півсотні таких скарбів. Інші скарби належать до категорії речових комплексів та скарбів, які були сховані на облавках затонулих суден або піратами, розбійниками чи злодіями.

Монетні скарби також часто зустрічаються на території Київської Русі. Наприклад, у 1949 році в околицях села Харівка Сумської області було знайдено скарб, що складався з золотих і срібних ювелірних виробів VII–VIII

століття та 110 морських мушель *supraea moneta*, які виконували функцію грошей. Іншим прикладом є знайдений на городищі Звеничево скарб, який включав 143 арабських куфічних дірхеми, срібну гривну та кілька зламаних браслетів. Цей скарб свідчить про грошовий обіг на теренах Київської Русі в X столітті.

Монетні знахідки розділяються на кілька типів: економічного, культового характеру та знахідки, пов'язані з надзвичайними обставинами. Особливу цінність мають монетні комплекси, що зберігаються в цілості та дозволяють вивчати грошовий обіг певної епохи. Відомо безліч таких скарбів, серед яких є комплекс монет з Литвинівки на Київщині, що датований XVII століттям, та комплекс з 44 османських монет, знайдений у Криму, що відноситься до XV століття [14].

Таким чином, археологічні скарби, що складаються з монет і речей, мають велике значення для вивчення економічного і культурного розвитку різних етапів історії України.

2.2. Географічна представленість монет

Географічна представленість монет у дослідженнях археологів та нумізматів дозволяє простежити як шляхи торгівлі, так і політичні, економічні та культурні впливи на українські землі в різні історичні періоди. Найдавніші монетні знахідки, які зафіксовано на території України, походять з античних полісів Північного Причорномор'я. Тут карбували власну монету, але також знаходили грецькі, римські та елліністичні монети, що вказує на активні торгівлі зв'язки регіону із середземноморським світом.

У період Київської Русі географія знахідок значно розширюється: у скарбах того часу переважають арабські дірхеми, які потрапляли на українські землі через Волзький торговий шлях. Також трапляються візантійські соліди та міліарісії, що свідчить про політичні та економічні зв'язки з Візантією. Окремі

монетні скарби містять і західноєвропейські монети – денарії, динарії, що потрапляли сюди через західні торговельні маршрути.

У XII–XIII століттях на території українських земель відбулися суттєві зміни в грошовому обігу, що були пов'язані із загальними політичними й економічними трансформаціями регіону. Через припинення імпорту арабських монет, які до того часу виконували важливу роль у монетному обігу, а також через падіння Києва як політичного та економічного центру, значна частина регулярного і стабільного монетного обігу на українських землях фактично зникла. Цей період характеризувався зменшенням кількості і різноманіття монет, що використовувалися у щоденних торговельних операціях, що спричинило певну кризу в грошовій системі регіону [1].

Однак уже в XIV столітті, із відновленням торговельних зв'язків та політичною консолідацією, на українських землях починають масово з'являтися монети, виготовлені за зразком або безпосередньо карбовані різними державами, що впливали на цю територію. Особливо інтенсивно в обіг почали надходити монети Золотої Орди — великого середньовічного кочового державного утворення, яке контролювало значну частину степових та південних регіонів України. Крім того, монети Великого князівства Литовського, Польщі, Молдови та Угорщини також набули широкого поширення, що свідчить про активні політичні, економічні та культурні контакти цих держав із місцевими володіннями.

В епоху Речі Посполитої, яка охоплює XVI–XVII століття, на Правобережжі українських земель домінували білонні та мідні монети польського карбування. Найпоширенішими були шостаки — шестигрошові монети, соліди та трояки, що активно використовувалися у повсякденному житті для торговельних операцій і збору податків. Польські монети в цей період становили основу грошового обігу і свідчили про глибоку інтеграцію місцевої економіки у склад Речі Посполитої [8].

Проте польські гроші не були єдиними, що циркулювали на території України. Значну увагу викликає імпорт монет із західноєвропейських держав —

Швеції, Пруссії, Австрії, Баварії. Їх присутність у регіоні добре ілюструє широку проникність і відкритість українських земель до західноєвропейського грошового ринку. Такий міжнародний обіг грошей був наслідком активного торговельного і дипломатичного спілкування, а також зростання ролі України як транзитної зони між Сходом і Заходом. Імпортовані монети використовувалися як в офіційних розрахунках, так і в повсякденній торгівлі, що підкреслювало багатогранність і складність грошової системи регіону в цей історичний період [36, с. 77].

Таким чином, період від XII до XVII століття в історії українських земель є яскравим прикладом змін і трансформацій у монетному обігу, пов'язаних із загальноєвропейськими і регіональними процесами, що впливали на політичний устрій, економічні зв'язки та культурний розвиток.

Загалом, аналіз географії монетних знахідок дає змогу реконструювати не лише торговельні маршрути, а й культурні контакти, конфлікти, політичну ситуацію в певні історичні періоди. Українські землі були перехрестям впливів Сходу й Заходу, Півночі й Півдня, що особливо яскраво відображено у складі монетних скарбів, знайдених у різних регіонах – від Криму до Волині, від Закарпаття до Слобожанщини.

2.3. Іконографія монет (зображення правителів, символіка, написи)

Іконографія монет – це система зображень, символів і написів на монетах, яка відображає політичні, релігійні, культурні та ідеологічні уявлення суспільства певної епохи. Дослідження іконографії монет дозволяє не лише ідентифікувати правителів, держави й час карбування, а й зрозуміти, які ідеї та символи мали вагоме значення в тогочасному суспільстві.

У період античності, зокрема в Північному Причорномор'ї, монети грецьких полісів прикрашали зображеннями богів (Зевс, Афіна, Аполлон), міфологічних істот (пегас, грифон), а також атрибути міста чи культури – наприклад, якір або виноградна лоза. Ці символи несли сакральне або

політичне навантаження, слугували засобом легітимації влади та підкреслювали самостійність міста.

У добу Київської Русі особливо знаковими є монети князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Іконографія цих монет включає християнські символи – хрест, а також тризуб, який став державним знаком Русі. Часто використовувалося зображення князя з хрестом або скіпетром – символами влади. Написи переважно виконувалися грецькою або кирилицею.

Монети Золотої Орди мають зовсім іншу іконографію: тут переважають арабські написи, шахадою та іменем хана. Зображення фігур майже не використовувалося через ісламське заборонення антропоморфних зображень. Проте каліграфічна стилізація, декоративні орнаменти й герби надають таким монетам виразного художнього характеру [20, с. 75].

У добу Великого князівства Литовського на монетах починають з'являтися гербові символи: лицар із мечем, погоня (герб Литви), хрест, корона, щит. Подібну гербову символіку використовували й у Польщі: орел, корона, ініціали монарха, що символізувало державну єдність і королівську владу.

Козацька держава, попри обмежене монетне карбування, залишила по собі кілька цікавих зразків (зокрема монети Івана Мазепи), на яких іконографія відображала геральдичні елементи Гетьманщини – козака з мушкетом, тризуб, хрест.

У Російській імперії на монетах, що ходили на Лівобережжі та пізніше по всій території України, зображувалися імператорські портрети (Петра I, Катерини II, Миколи II), державний герб з двоголовим орлом, ордена, дати та легенди латинською або кирилицею.

Іконографія монет є надзвичайно цінним джерелом для істориків, адже вона дозволяє простежити зміну політичної символіки, ідеологічних пріоритетів, розвиток художніх традицій та навіть рівень майстерності граверів. Монети – це не лише економічний інструмент, а й мініатюрні твори мистецтва та джерела ідеологічної пропаганди.

2.4. Аналіз скарбів, знайдених на території Острожчини

Острожчина, з її багатою історією, розташуванням на перехресті важливих торгових шляхів і велику кількість археологічних пам'яток, є місцем, де були знайдені численні скарби.

Скарби, що знайдені на цій території, складаються здебільшого з предметів, виготовлених із золота, срібла, бронзи, а також із різних дорогоцінних каменів. Вони датуються різними історичними етапами, від часів Київської Русі до періоду Литовсько-Руської держави та пізнішого часу. Кожен з цих скарбів має свою унікальну історію і значення, які допомагають реконструювати картину життя місцевих мешканців.

Одним із найвідоміших і найбільш значущих археологічних відкриттів на території Острожчини вважається так званий Остромадський скарб, який був випадково знайдений у 1960-х роках неподалік села Остромад, що розташоване приблизно за кілька кілометрів на південь від міста Острог. Цей скарб являє собою унікальне зібрання, яке включає близько 200 золотих і срібних монет, виготовлених у IX столітті досвідченими візантійськими майстрами. Монети були виявлені під землею на глибині приблизно трьох метрів, що свідчить про їхнє давнє поховання і водночас добре збереженість [11].

Значення цього скарбу важко переоцінити, адже він безпосередньо пов'язаний із періодом, коли територія Острожчини входила до складу Київської Русі — однієї з наймогутніших держав середньовічної Східної Європи. Віднайдені монети є яскравим і беззаперечним свідченням того, що місто Острог і навколишні поселення активно підтримували торговельні і культурні зв'язки з Візантійською імперією — однією з провідних цивілізацій того часу. Цей факт підкреслює важливу роль Острожчини як регіону, що був своєрідним мостом між Сходом і Заходом, сприяючи обміну товарами, ідеями та культурними цінностями.

Окрім безпосередньої історичної цінності, Остромадський скарб має велике наукове значення для дослідників, оскільки дозволяє глибше зрозуміти

економічні, політичні та культурні процеси, що відбувалися у IX столітті на теренах Київської Русі. Аналіз монет допомагає реконструювати маршрути торгівлі, виявити впливи візантійського мистецтва на місцеві традиції, а також дає уявлення про рівень матеріального добробуту і статусу місцевих жителів.

Таким чином, знайдений Остромадський скарб є не лише важливою історичною знахідкою, а й потужним аргументом на користь існування тісних, взаємовигідних торгових та культурних відносин між територіями Київської Русі і Візантії, що значною мірою сприяло розвитку регіону та його інтеграції у ширший європейський контекст того часу. Про це докладно зазначає дослідник В. Ляскоронський, який у своїй праці підкреслює унікальність та вагомість цієї знахідки для вивчення середньовічної історії України” – В. Ляскоронський [26].

Іншим важливим скарбом є знаходження золотих прикрас і монет середини XIV століття, що були виявлені поблизу Острога в 1990-х роках. Ці предмети, зокрема кільця, браслети та монети, свідчать про процвітання Острога в період Литовсько-Руської держави, коли місто було важливим адміністративним та торговим центром. Особливо цікаві ці знахідки тим, що вони мають характерні риси литовської та польської культури того часу, що вказує на великі міжкультурні зв'язки та багатство місцевої еліти.

Значний науковий і історичний інтерес викликає також унікальний скарб, який було знайдено в 2005 році в околицях міста Острог. Цей скарб складається з великої кількості срібних монет, які були випущені під час правління польського короля Казимира Великого, однієї з ключових фігур в історії Східної Європи XV століття. Датування цих монет припадає на середину XV століття, що має виняткове значення, оскільки ці артефакти служать вагомим доказом тісних економічних, політичних та культурних зв'язків Острожчини з Польським королівством у той період. Це було час, коли територія сучасної Острожчини входила до складу Великого князівства Литовського — могутньої держави, яка відігравала важливу роль у геополітичному просторі Східної та Центральної Європи.

Тоді Острог був важливим адміністративним та торговельним пунктом, розташованим на перетині важливих торгових шляхів, що з'єднували Литву, Польщу та Московію. Знахідка цих монет підтверджує, що Острожчина активно брала участь у міжнародній торгівлі, будучи своєрідним вузлом, де перетиналися інтереси і взаємодіяли різні політичні утворення. Монети Казимира Великого не лише слугують свідченням економічних відносин, а й символізують політичний вплив Польщі на цей регіон, що залишав помітний слід у місцевому житті і культурі.

Крім того, ці скарби мають виняткову археологічну цінність, оскільки дають змогу дослідникам не тільки відновити хронологічні рамки перебування цих територій у складі Великого князівства Литовського, а й краще зрозуміти особливості економічних процесів того часу. Вони допомагають реконструювати політичну карту регіону та вплив різних державних утворень на місцевий розвиток. Також ці артефакти свідчать про динамічні зміни політичної влади, які відбувалися в період середньовіччя, і про те, як ці зміни впливали на економіку і культуру Острожчини.

Варто зазначити, що знайдений скарб є важливим джерелом для вивчення історії середньовічної України, оскільки він ілюструє тісний зв'язок Острожчини з польською державою, що, в свою чергу, вплинуло на розвиток регіональної ідентичності та культурної спадщини. Цей скарб є вагомим підтвердженням ролі Острога як значущого торгового і культурного центру, що відігравав важливу роль не лише на локальному, а й на міжнародному рівні. Він мав суттєвий вплив на регіональну політику, економіку та культурне життя, слугуючи своєрідним мостом між різними культурами та державами того часу. Всі ці аспекти роблять знахідку надзвичайно цінною як для істориків, археологів, так і для широкого кола дослідників, що вивчають історію Східної Європи та міждержавні зв'язки у середньовіччі [31].

Загалом, скарби Острожчини є важливим елементом для дослідження середньовічної історії цього регіону, а також для вивчення розвитку економічних, культурних і соціальних процесів у Східній Європі. Вони

дозволяють реконструювати життя людей, що мешкали на цій території, і дають уявлення про їхні матеріальні цінності, торгові зв'язки та культурні впливи, які формували цей регіон.

Дослідження скарбів, знайдених на території Острожчини, займає важливе місце в історико-культурному контексті регіону. М. Манько, М. Данилюк та інші автори звертають увагу на значення археологічних знахідок для розуміння економічних, культурних та торгових зв'язків цього регіону в різні історичні епохи.

У своєму літописному дослідженні «105 років музею в Острозькому замку, 40 років Державному історико-культурному заповіднику м. Острога» М. Манько, М. Данилюк, акцентують увагу на багатому археологічному матеріалі, що був зібраний у ході багаторічної роботи музею, серед якого важливу роль відіграють знайдені скарби. Вони розглядають як значні археологічні комплекси, що виявляють етапи економічного розвитку, так і монети, прикраси, інші артефакти, що проливають світло на соціальні структури того часу [27].

У дослідженні, опублікованому у краєзнавчому збірнику «Острог. краєзн. зб. Вип. 13. Острог, 2021», автори детально розглядають значення знайдених скарбів Острожчини, наголошуючи, що вони не лише відображають матеріальну культуру регіону, але й свідчать про високий рівень розвитку торгівлі між Острогом та іншими важливими історичними центрами. Зокрема, у тексті підкреслюється тісний зв'язок Острога з Візантійською імперією, що було одним із ключових торговельних партнерів у середньовіччі, а також взаємозв'язки з іншими територіями Київської Русі. Монетні знахідки, що представлені у колекції, охоплюють широкий хронологічний спектр — від давньоруських монет до візантійських та польських, які використовувалися на території регіону у різні історичні періоди. Це свідчить про багатшаровість історичного розвитку та складність економічних відносин, які формувалися протягом століть.

Також у цьому дослідженні детально аналізуються особливості торговельних і культурних зв'язків, що демонструють, яким чином Острог виступав у ролі важливого регіонального центру, через який проходили значні торговельні маршрути, що об'єднували Схід і Захід. Автори підкреслюють, що такі знахідки допомагають не лише ілюструвати економічні зв'язки, а й краще розуміти соціокультурний контекст того часу, включно із впливом різних культурних традицій, які формувалися внаслідок інтенсивних контактів між народами.

Ще одним надзвичайно важливим джерелом, яке глибоко аналізує не лише матеріальні аспекти, а й людські ресурси, що стояли за розвитком музею і заповідника в Острозі, є дослідження під назвою «Незабутні постаті працівників музею й історико-культурного заповідника в Острозі та їх попередників» авторства М. Манько, М. Данилюк та О. Бондарчука. У своїй праці вони докладно висвітлюють вагому роль музейної діяльності у збереженні культурної спадщини України, зокрема тих археологічних знахідок, які становлять основу для розуміння минулого регіону. Особливу увагу автори приділяють внеску окремих істориків, археологів, музейних працівників, які не лише збирали й систематизували експонати, а й активно досліджували їх, відкриваючи нові сторінки історії Острожчини [42].

В цьому дослідженні підкреслюється, що діяльність цих фахівців була й залишається надзвичайно важливою для підтримки національної культурної ідентичності, а також для передачі знань майбутнім поколінням. Автори наголошують на тому, що завдяки зусиллям цих людей музей і заповідник стали не лише сховищем цінних історичних артефактів, а й освітніми центрами, що сприяють популяризації історії серед широкого загалу. Збереження та дослідження матеріалів, представлених у колекціях, дозволяють не лише вивчати минуле, але й формувати розуміння сучасних культурних процесів, які є продовженням історичних традицій. Таким чином, дане дослідження є вагомим внеском у вивчення не лише матеріальної культури, а й людського

фактору, який є фундаментом збереження і розвитку культурної спадщини Острожчини [28].

Проаналізувавши значення таких знахідок, М. Манько і М. Данилюк стверджують, що вони служать не лише як артефакти, але й як документи, що допомагають реконструювати життя середньовічних мешканців Острога, торгові зв'язки та культурні впливи. Зокрема, їх дослідження щодо візантійських монет підтверджує високий рівень економічних контактів Острожчини з Візантією, що є важливим доказом широкої мережі торгових зв'язків.

Висновок до 2 розділу

Другий розділ кваліфікаційної роботи був присвячений глибокому аналізу нумізматичних пам'яток, представлених у колекції Острозького історико-культурного заповідника, з особливим акцентом на їхній типології та культурній цінності. Дослідження розпочалося з вивчення історичного розвитку підходів до класифікації монетних знахідок, що еволюціонували від простого опису окремих монет до усвідомлення важливості комплексного аналізу скарбів для розуміння історії грошового обігу та монетного виробництва. Було розглянуто типологію монет колекції, що охоплює античні, середньовічні монети та монети нового часу. Зокрема, виділено найдавніші античні монети, які свідчать про торговельні та культурні зв'язки Острожчини з античним світом, та надано характеристику монет середньовічного періоду, що віддзеркалюють політичні та економічні реалії того часу. Особлива увага була приділена культурній цінності нумізматичних пам'яток. Виявлено, що монети є не лише засобом платежу, а й унікальними артефактами, які несуть у собі інформацію про епоху їхнього карбування – від художніх особливостей та технологій виробництва до історичних подій та особистостей, що на них зображені. Підкреслено, що нумізматична колекція заповідника є джерелом для вивчення грошового обігу, економічного розвитку та соціально-культурних процесів на Волині та прилеглих територіях.

Окрім того, розділ висвітлив значення монетно - речових скарбів як важливих історичних документів. Проаналізовано, як саме такі знахідки допомагають реконструювати життя середньовічних мешканців, торговельні зв'язки та культурні впливи. Зазначено, що діяльність істориків, археологів та музейних працівників, які збирають, систематизують та досліджують ці експонати, є надзвичайно важливою для підтримки національної культурної ідентичності та популяризації історії серед широкого загалу.

Таким чином, у другому розділі було системно проаналізовано нумізматичну колекцію Острозького історико-культурного заповідника з точки зору її типології та культурної цінності, підкреслюючи її значущість як незамінного джерела для вивчення минулого та формування розуміння сучасних культурних процесів.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ НУМІЗМАТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ

3.1. Роль нумізматичної колекції в культурно-освітній діяльності заповідника

Роль колекції монет в культурно-освітній діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Острога є надзвичайно вагомою, адже вона слугує не лише об'єктом наукового вивчення, а й потужним засобом популяризації історії, формування національної ідентичності та історичної свідомості населення.

Передусім, колекція монет виконує важливу просвітницьку функцію, адже є основою для розгортання широкого спектру музейної та освітньої діяльності. Вона активно використовується для створення як постійних, так і тимчасових експозицій, які наочно демонструють відвідувачам різні періоди розвитку грошової системи, економіки, політики та культури. Завдяки багатству та різноманітності нумізматичних пам'яток, музейні фахівці формують цікаві й пізнавальні тематичні виставки, що супроводжуються глибокими історичними коментарями та інтерактивними елементами, які дозволяють заглибитись у контекст тієї чи іншої доби.

Колекція також є базою для розробки екскурсійних маршрутів, лекцій, семінарів та навчальних програм, орієнтованих на різні вікові й цільові аудиторії – від молодших школярів до студентів історичних факультетів і досвідчених дослідників. Завдяки цьому заповідник виконує функцію не лише збереження, а й активного популяризування знань про минуле серед широкого кола громадськості. Монети слугують чудовим ілюстративним матеріалом для занять з історії, економіки, права, культурології, а також є джерелом натхнення для вивчення ремесл, мистецтва, писемності й геральдики [33].

Особливе значення має виховний аспект такої діяльності, адже через демонстрацію на реальних предметах образів правителів, державних символів, гербів, написів, зображень святих та архітектурних об'єктів відвідувачі

отримують можливість краще зрозуміти еволюцію української державності, процеси формування національної ідентичності, становлення міждержавних зв'язків, розвиток торговельних відносин, фінансових систем і механізмів взаємодії між регіонами. Наприклад, порівняння монет литовського, польського, османського та російського походження, знайдених на території Острожчини, дозволяє простежити політичну динаміку регіону, його включення до складу різних держав, а також рівень культурної інтеграції й конфліктності.

Крім того, завдяки такій активній та системній діяльності Державний історико-культурний заповідник в Острозі формує у молодого покоління не лише базове уявлення про власну історію, а й викликає щире зацікавлення, повагу до національного культурного спадку, а також формує ціннісне ставлення до необхідності збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь. Цей процес виховання та навчання молоді здійснюється через різноманітні освітні та інтерактивні заходи, які є особливо ефективними у сучасних умовах, коли важливо зацікавити дітей і підлітків через живе сприйняття минулого. Заповідник активно впроваджує інтерактивні заняття, які орієнтовані на школярів різного віку, пропонуючи їм захопливі та пізнавальні програми, що поєднують історичні знання з практичними навичками.

Особливе місце в цій освітній діяльності займають різноманітні форми роботи, такі як використання високоякісних реплік старовинних монет, що дають можливість учням не просто бачити, а й тримати в руках історичні артефакти, відчуваючи таким чином реальний зв'язок із минулим. Це сприяє більш глибокому розумінню історії та заохочує школярів до подальшого вивчення нумізматики та історії регіону. До того ж, у заповіднику регулярно проводяться навчальні вікторини, які стимулюють розвиток критичного мислення та допомагають закріпити отримані знання у формі гри, що значно підвищує інтерес і мотивацію дітей [1].

Велику популярність здобувають також майстер-класи, де учні мають змогу вивчати процеси ідентифікації монет — розпізнавати їхні особливості,

дiзнаватися про технiку карбування та iсторичне походження кожного екземпляра. Окрiм цього, дуже захопливою є практика створення власних «фантазiйних» монет, що базуються на iсторичних зразках. Такий творчий пiдхiд не лише розвиває уяву, а й дозволяє школярам глибше поринути у свiт давнiх культур та зрозумiти важливість символiв i зображень на монетах, iх роль у формуваннi iдентичностi певних iсторичних епох.

Загалом, цi iнтерактивнi методики роблять iсторiю ближчою та живою для молодi, перетворюючи її з абстрактних дат i подiй у захопливу пригоду, що пробуджує бажання пiзнавати бiльше i поглиблювати свої знання в галузi iсторiї, археологiї та нумiзматики. Саме завдяки такiй роботi значно пiдвищується рiвень iсторичної освiти серед молодого поколiння, формується вiдповiдальне ставлення до збереження культурних цiнностей. Як зазначає у своїй працi О. Нестуля, подiбнi освiтнi заходи вiдiграють ключову роль у пiдтримцi культурної спадщини, адже вони не лише передають iнформацiю, а й виховують активних, свiдомих громадян, якi цiнують iсторiю своєї країни [30, с. 68].

Таким чином, нумiзматична колекцiя заповiдника вiдiграє ключову роль у культурно-освiтнiй дiяльностi закладу. Вона забезпечує глибоке i багатовимiрне знайомство з iсторiєю краю, розкриває широкi горизонти мiждисциплiнарного пiзнання, сприяє збереженню пам'ятi про важливі подiї та постатi, що формували обличчя Острожчини впродовж столiть. Водночас вона сприяє побудовi активного дiалогу мiж минулим i сучаснiстю, виховуючи новi поколiння, якi цiнують, розумiють i шанують своє культурне надбання.

В. Коцур зазначає, що колекцiя також вiдiграє важливу роль у формуваннi освiтнього простору, спiвпрацюючи з навчальними закладами мiста та регiону. Вона активно використовується пiд час урокiв iсторiї, музейних практик, а також при реалiзацiї спiльних освiтнiх проєктiв. Особливо цiнними є заняття з елементами живого пiзнання, коли учасники мають змогу побачити справжнi артефакти, доторкнутися до минулого не лише через тексти, а через предмети, що були частиною щоденного життя наших предкiв [25 с. 6 – 8].

Окрім цього, монетна колекція Державного історико-культурного заповідника м. Острога має надзвичайно великий науковий потенціал, який охоплює широкий спектр міждисциплінарних досліджень і сприяє збагаченню історичних знань про розвиток регіону, державні утворення, а також трансформації в економічній, політичній та культурній сферах. Ця колекція є справжнім джерелом відкриттів не лише для фахівців у сфері історії, але й для археологів, культурологів, етнологів, мистецтвознавців, а передусім – для нумізматів, які працюють з матеріальними пам'ятками, що документують і фіксують грошовий обіг різних епох.

Нумізматична колекція Державного історико-культурного заповідника налічує понад 3000 одиниць зберігання, що охоплюють дуже широкий хронологічний період — від античності до XX століття. Це надзвичайно цінний і унікальний фонд, який включає різноманітні види монет, медалей, жетонів, а також інші нумізматичні пам'ятки. Особливої уваги заслуговує добірка монет, які перебували в обігу на території Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московської держави, Австро-Угорської імперії та Російської імперії, а також монети, випущені в перші роки незалежності України. Ця колекція демонструє багатогранність історичних епох та політичних утворень, які впливали на територію Острозчини та України загалом [29].

Колекція включає різноманітні типи монет: срібні, мідні, бронзові, білонні та інші. Серед них особливо цінними є унікальні екземпляри, які прикрашені зображеннями князів, державними гербами, символами та монетними знаками. Ці знаки не тільки слугували для ідентифікації та підтвердження вартості монет, але й мали важливе іконографічне значення, відображаючи політичну і культурну символіку різних епох. Таким чином, колекція не лише репрезентує економічні аспекти життя, але й дає можливість дослідникам вивчати історію, культуру та політичний контекст України у різні періоди.

Науковець Н. Турмис у своїй роботі підкреслює, що вивчення нумізматичних пам'яток цього періоду є надзвичайно важливим для глибокого

розуміння історичних процесів, які відбувалися на території України в середньовіччі. Монети виступають не лише як економічні артефакти, але й як важливі історичні джерела, що допомагають відтворити картину політичних змін, торговельних зв'язків, культурних впливів і динаміки влади у різні епохи [44, с. 18]. Вивчення цієї колекції дозволяє розкрити багатогранність історичного розвитку регіону та значення Острожчини в загальнодержавних і міжнародних контекстах [44, с. 18].

Ці артефакти дозволяють дослідникам не лише вивчати торговельні шляхи, характер економічних зв'язків, але й аналізувати зміни у політичних вподобаннях населення, розміщення монетних дворів, ступінь інтегрованості Острожчини у європейські та східні економічні системи. Наприклад, знайдені на території заповідника римські денарії або арабські дирхеми свідчать про активні міжнародні контакти ще в часи Київської Русі. Монети періоду Костянтина Острозького та його нащадків демонструють як самостійність Острога як адміністративного й економічного центру, так і його включеність у загальнодержавні процеси.

Дослідження цієї колекції має величезну наукову вагу: результати аналізу монет публікуються у спеціалізованих наукових збірниках, таких як «Острозький краєзнавчий вісник», «Наукові записки Острозької академії», «*Studia numizmatyczne*» тощо. Окрім того, матеріали колекції активно залучаються до науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, де відбувається обговорення сучасних підходів до дослідження нумізматичних джерел, їх атрибуції, іконографії, функціонального призначення в тогочасному суспільстві.

Унікальні особливості монет, як-от тип металу, техніка карбування, вага, написи, мова, зображення – усе це дає змогу реконструювати не тільки економічну ситуацію в регіоні, а й рівень технічного розвитку, культурні впливи, рівень централізації влади. Особливо цікаві порівняльні дослідження монет різних періодів, що дозволяють простежити динаміку знецінення грошей, інфляційні процеси або ж – навпаки – стабільність певної валютної одиниці.

Таким чином, монетна колекція заповідника – це унікальна наукова лабораторія, що дозволяє зануритися в глибини історії не лише через писемні джерела, а й через матеріальні свідчення минулого. Вона не просто доповнює загальну картину минулого Волині, а дає нові факти, які можуть суттєво змінити або уточнити уявлення про розвиток регіону. Ця колекція є живим доказом того, що навіть невеликі металеві предмети здатні відкривати перед нами цілі епохи, якщо їх досліджувати ретельно, уважно й з любов'ю до своєї історії.

Не менш важливим є виховне значення колекції. Через предмети минулого відвідувачі мають змогу формувати емоційний і ціннісний зв'язок із власною історією, розвивати патріотизм, повагу до культурної спадщини, критичне мислення. Монети як матеріальні свідки епох стимулюють інтерес до історичного минулого, пробуджують бажання досліджувати власне коріння, що особливо важливо в сучасних умовах пошуку культурної ідентичності [6].

Таким чином, колекція монет є однією з ключових складових культурно-освітньої діяльності Острозького заповідника. Вона виступає інструментом інтеграції історичної спадщини у сучасний соціокультурний простір, сприяючи збереженню національної пам'яті, розвитку історичної освіти та культурного відродження регіону.

3.2. Нумізматична колекція як частина культурної спадщини України

Нумізматична експозиція розміщена в будівлі, що є пам'яткою архітектури місцевого значення – колишньому житловому будинку Шимона Шейнерберга. Це типовий приклад міщанської садибної забудови Острога кінця XIX – початку XX століття. У минулому в частині цього приміщення діяла приватна друкарня, яка належала самому Шейнербергу. Сьогодні у фондах музею зберігаються окремі зразки друкованої продукції тієї доби. Відомо, що в цій типографії видавались як літературні альманахи місцевої молоді, так і поетичні брошури, зокрема у 1917–1918 роках [20].

У 1920 році в цій будівлі розміщувалась редакція періодичного видання «Вісти Остріжського Повітового Революційного Комітету». За часів перебування Острога під юрисдикцією Польщі (1921–1939), у приміщенні працювала книгарня кооперативу педагогів «Світ», а з 1933 року тут почав видаватися молодіжний часопис «Stanica», що об'єднував учнів місцевої гімназії й семінарії. У період німецької окупації (1941–1944 рр.) у будівлі знаходилася окружна комендатура жандармерії Третього Рейху, а після завершення Другої світової війни тут розташовувалося відділення Державного банку СРСР у місті Острог [31].

У 1988 році споруда була передана у відання Державного історико-культурного заповідника м. Острога. Уже в 1991 році тут було створено фондосховище установи, а з 1997 року відкрито постійно діючу нумізматичну виставку. Її експозиція розгорнута в одному залі й організована за хронологічним принципом – від доби Київської Русі до сучасних ювілейних і пам'ятних монет та банкнот. В експозиції представлено понад три тисячі одиниць збереження, які входять до Державного музейного фонду України. Це – колекції монет, грошові скарби та монетно-речові знахідки XVII–XIX століть, виявлені на теренах Острога і довколишніх сіл, а також західноєвропейські монети XV–XVII століть – від потужних срібних талерів до їх дрібних номіналів.

Крім монет, виставка містить паперові грошові знаки, державні та церковні нагороди, відомчі відзнаки та заохочувальні медалі, а також декоративні елементи до ікон XVIII–XIX століть, виготовлені золотарями з Острозького цеху, майстрами Збройової палати в Москві, а також знаною ювелірною майстернею Олександра Сазікова в Санкт-Петербурзі. У 1970 році колекція значно збагатилася завдяки надходженню російських монет із срібла та міді (1704–1927 рр.), переданих із Державного Ермітажу (тоді Ленінград, нині Санкт-Петербург).

Окрему й надзвичайно важливу увагу в нумізматичній експозиції заповідника приділено грошовим системам періоду Визвольних змагань 1917–

1921 років — складного і визначального часу для України, коли на її території діяло кілька урядів і формувалися основи майбутньої державності. Експозиція детально демонструє різноманітні грошові знаки цього періоду, серед яких особливе місце займають карбованці, гривні, шаги, а також регіональні емісії, що випускалися в різних містах, таких як Острог, Житомир, Одеса, Кременець (Тернопільщина) та інші. Ці гроші є не лише грошовими одиницями, але й свідченнями політичної нестабільності, а також прагнень різних регіонів до самостійності чи контролю над територією. Вони відображають складний процес формування української грошової системи в умовах визвольних змагань, а також різні економічні виклики, з якими стикалася країна. Кожен з цих грошових знаків має свою унікальну історію та характерні риси, що дозволяє відтворити політичну та економічну ситуацію в регіоні та Україні загалом.

Окрім того, значну увагу в експозиції приділено грошовій історії Радянського Союзу, представлений банкнотами і монетами різних періодів, що відображають важливі етапи економічних реформ і змін в державі. Серед них виділяються грошові знаки періодів реформ 1922–1924 років, пов'язаних із встановленням радянської влади та грошовою стабілізацією після Громадянської війни; 1947 року, коли відбулася грошова реформа після Другої світової війни; 1961 року, коли проводилася деномінація рубля; а також 1991 року — момент, що знаменував початок занепаду СРСР та появу незалежних держав із власними валютами. Кожен із цих періодів унікальний і має власний вплив на формування сучасної грошової системи країн колишнього СРСР. Особливе місце в експозиції займають також окупаційні грошові знаки, що випускалися Райхскомісаріатом «Україна» у 1942–1944 роках під час нацистської окупації. Ці знаки свідчать про тимчасову зміну влади і становище регіону в роки Другої світової війни, відображаючи складну політичну та соціальну ситуацію того часу [36].

Ще однією важливою складовою експозиції є продукція Банкотно-монетного двору Національного банку України, яка репрезентує сучасний

період грошового обігу незалежної держави. Починаючи з 1995 року, у заповіднику почалося цілеспрямоване формування колекції пам'ятних монет, що відзначають важливі історичні, культурні, освітні й духовні події країни.

Особливе місце серед них займають монети, які мають безпосередній зв'язок із регіоном і підкреслюють значущість Острога у національному контексті. Це, зокрема, монета номіналом 5 гривень «Острозька академія», що символізує одну з найстаріших і найвідоміших вищих навчальних закладів України, який відіграв важливу роль у формуванні української культури та освіти; 10-гривнева монета «Родина князів Острозьких», яка увіковічнює історичну династію, що мала великий вплив на політичне, культурне та релігійне життя регіону; а також 100-гривнева монета «Острозька Біблія» — важливий символ духовного і культурного надбання, пов'язаний із виданням першої повної біблії старослов'янською мовою.

Ці монети не лише є цінними колекційними предметами, а й слугують потужним інструментом популяризації історії та культури Острога, формуючи у відвідувачів розуміння глибокої історичної та духовної спадщини цього міста. Вони підкреслюють особливе місце Острога в історії України, як осередку освіти, науки та культури, і сприяють збереженню національної ідентичності [36].

Нумізматична колекція Державного історико-культурного заповідника міста Острога є одним із найцінніших елементів культурної спадщини регіону, що має величезне значення для розуміння історичного розвитку не лише Волині, а й усієї України в цілому. Ця колекція відображає багатогранні процеси, які відбувалися на території регіону протягом багатьох століть, зокрема еволюцію економіки, політики, соціальних відносин і культурних традицій. Завдяки нумізматичним артефактам дослідники мають унікальну можливість відтворити картину минулого, простежити зміни у господарському житті, торгівельних зв'язках, впливи різних державних утворень і культурних впливів.

Як зазначає провідний науковець Олександр Погорілець, колекції такого масштабу, які охоплюють широкий хронологічний період — від античності до Нового часу, мають надзвичайно велику наукову цінність. Вони включають не лише монети, але й медалі, жетони, печатки та інші різновиди грошових знаків, які стають важливими джерелами для вивчення історії регіону. Кожен предмет колекції має свою історію і дає інформацію про епоху, в якій він був у використанні, що дозволяє глибше розуміти економічні зв'язки, політичні події та культурні тенденції.

Колекції подібного роду мають особливе значення для історичної науки, адже через них можна простежити динаміку змін у державному управлінні, торговельних мережах та культурних взаємозв'язках між різними регіонами і країнами. Завдяки нумізматичним знахідкам дослідники можуть реконструювати економічні умови різних періодів, впливи зовнішніх сил і внутрішні трансформації, що мали місце на Волині. Саме тому такі колекції становлять надзвичайний інтерес для істориків, археологів, культурологів і нумізматів, що робить їх невід'ємною частиною музейних фондів і наукових досліджень, як підкреслює О. Погорілець у своїй праці [39, с. 72].

Одна з основних особливостей цієї колекції — її різноманітність. Колекція включає монети різних історичних періодів та культур, що мають значення не тільки з точки зору економічної історії, але й як елементи культурної спадщини, що відображають світогляд, ідеології та побут різних народів. Значну частину колекції складають монети, що походять з античних часів, зокрема римські денарії та візантійські фоліси. Ці монети були знайдені під час археологічних розкопок на території Острога та навколишніх поселень. Вони є свідченням торгових зв'язків між античними культурами та регіоном, адже в античні часи Острог був частиною важливих торгових шляхів.

У колекції також представлені монети, що були виготовлені в часи Київської Русі. Вони включають срібні дирхеми та інші монети, які використовувалися в обігу на теренах сучасної України. Ці монети є не лише свідченням економічних зв'язків із арабським світом, а й важливим елементом

культурної спадщини, що демонструє розвиток грошового обігу в середньовічній Україні.

Чимало монет колекції належать до періоду, коли Острог був частиною Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Тут представлені злоті, гроші та інші монети, які були в обігу в цих державах. Вони є важливими елементами для вивчення економічних відносин між Острогом та іншими регіонами, зокрема Польщею та Литвою.

Особливе місце в колекції займають монети та медалі часів Козацької доби. Це можуть бути монети, що карбувались в Гетьманщині, а також медалі, присвячені важливим історичним подіям, таким як битви, коронації, або інші державні свята. Козацькі монети є важливим елементом національної ідентичності, оскільки вони відображають прагнення до незалежності та самобутності українського народу [8].

Не менш цікавою частиною колекції є монети Російської імперії, що потрапили на територію Острога після підкорення Волині Росією. Це різноманітні монети, медалі та жетони, що стали частиною грошового обігу в імперії. Вони служать важливим джерелом для дослідження економічних, соціальних та політичних змін, які сталися в Україні після того, як вона потрапила під владарювання Росії.

Серед численних експонатів, що зберігаються в нумізматичній колекції, особливе місце займають жетони та різноманітні знаки, які відігравали важливу роль у різних соціально-економічних сферах життя. Ці предмети свідчать про різноманітність функцій і значень, які вони мали у минулому. Жетони могли використовуватися у приватних торгових взаємодіях, наприклад, як своєрідні засоби обміну або підтвердження права на отримання певних послуг чи товарів. Водночас вони відігравали значну роль і в адміністративних процесах — слугували своєрідними перепустками чи посвідченнями, що давали право проходити через міські ворота, користуватися громадським транспортом, брати участь у різноманітних офіційних заходах, або навіть виконувати певні трудові чи суспільні функції. Завдяки цьому жетони стали цінним джерелом для

дослідження соціальних структур, економічних відносин і систем адміністративного управління в різні історичні періоди. Вивчення їх допомагає краще розуміти, як організовувалося життя міст і громад, які механізми регулювали доступ до послуг та ресурсів, а також якими були форми взаємодії між різними верствами населення.

Окрім жетонів, колекція містить і медалі, виготовлені з метою відзначення значущих історичних подій, визначних досягнень або видатних особистостей, що мали вплив на розвиток регіону та країни загалом. Пам'ятні медалі, які знаходяться в колекції, присвячені перемогам у війнах, великим державним святкам, річницям важливих подій, а також пам'яті видатних діячів, зокрема князів Острозьких — однієї з найвпливовіших родин у регіоні, а також діячів культури, науки, релігії та освіти. Ці медалі слугували не лише символом визнання та пошани, але й відображали суспільні ідеали, політичні події, культурні цінності свого часу. Завдяки їхній наявності у колекції можна простежити, як змінювалися пріоритети та настрої в суспільстві, які події вважалися значущими, а які постаті — видатними і гідними пам'яті. Водночас медалі мають і художню цінність, оскільки в них відображені стильові особливості відповідних епох, майстерність ювелірів і граверів, що створювали ці унікальні об'єкти [14].

Таким чином, наявність жетонів і медалей у нумізматичній колекції значно збагачує науковий потенціал музею, дозволяючи всебічно досліджувати не лише економічні аспекти минулого, а й соціокультурні та політичні процеси, які формували історію регіону.

Нумізматична колекція Острога є важливим елементом культурної спадщини, оскільки вона відображає не лише розвиток грошового обігу, але й процеси соціальних, економічних і політичних змін, що відбувалися в регіоні. Вивчення цієї колекції допомагає краще зрозуміти історію Острога, його місце в загальноукраїнському контексті та взаємодію з іншими частинами Європи.

Монети та медалі є не просто матеріальними об'єктами, а й культурними артефактами, що дозволяють реконструювати історичні процеси, торгіві

шляхи, соціальні зв'язки та політичні події. Збереження та вивчення цих пам'яток є важливим для підтримки національної ідентичності та культурної пам'яті українського народу.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі кваліфікаційної роботи було ґрунтовно проаналізовано історико-культурне значення нумізматичної колекції Острозького історико-культурного заповідника, розкриваючи її багатогранну роль у культурно-освітній діяльності та дослідницькому потенціалі.

Встановлено, що нумізматична колекція заповідника є не лише об'єктом наукового вивчення, а й потужним засобом популяризації історії, формування національної ідентичності та історичної свідомості. Вона активно використовується для створення постійних та тимчасових експозицій, що наочно демонструють відвідувачам етапи розвитку грошової системи, економіки, політики та культури. Колекція слугує основою для розробки екскурсійних маршрутів, лекцій та навчальних програм, орієнтованих на різні вікові й цільові аудиторії, сприяючи поглибленню знань про минуле України.

Особлива увага була приділена дослідницькому потенціалу колекції. Підкреслено, що нумізматичні пам'ятки, будучи матеріальними свідченнями минулих епох, надають унікальну інформацію про економічний розвиток, торговельні зв'язки, політичні події та соціально-культурні аспекти життя на території Волині та Острожчини. Монети та медалі, що зберігаються в колекції, є цінним джерелом для вивчення історії карбування, еволюції грошового обігу, а також релігійних, культурних та державних символів різних періодів. Аналіз нумізматичних матеріалів дозволяє заповнювати прогалини в історичних джерелах, уточнювати датування подій та розширювати уявлення про побут та звичаї населення.

Також було висвітлено значення жетонів та медалей як окремих категорій нумізматичної колекції. Ці артефакти, пов'язані з діяльністю видатних осіб та важливими подіями, відображають суспільні ідеали та культурні цінності свого часу, додаючи соціокультурний та художній вимір до історичного дослідження.

Таким чином, нумізматична колекція Острозького історико-культурного заповідника відіграє ключову роль у збереженні та інтерпретації культурної спадщини, виконуючи як освітню, так і науково-дослідницьку функцію. Її вивчення дозволяє не лише реконструювати минуле, а й сприяє формуванню глибокого розуміння історії Острога та його місця в контексті загальноукраїнської та європейської культурної спадщини.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження колекції монет дозволило всебічно висвітлити її історико-культурну, наукову та освітню цінність у контексті розвитку Острожчини та ширше – Волині.

Історичні передумови формування колекції безпосередньо пов'язані з активізацією музейної справи в регіоні в другій половині XX століття, а також із прагненням зберегти матеріальні свідчення минулого для майбутніх поколінь. Колекція виникла як відповідь на потребу систематизувати та дослідити знахідки, що надходили з різноманітних джерел – археологічних експедицій, випадкових виявлень на місцях поселень, дарунків місцевих жителів і колекціонерів, а також обмінів між музеями. Значний поштовх до її формування надала діяльність краєзнавців, істориків та музейників, зацікавлених у вивченні економіки та торгівлі Острожчини в різні історичні періоди.

Було досліджено етапи поповнення колекції та джерела надходжень. Найінтенсивніше збирання монет відбувалося у 1970–1980-х роках, коли активізувалася пам'яткоохоронна діяльність і проводилися системні археологічні розкопки в межах історичного центру Острога, в урочищах, а також поблизу шляхів давньої торгівлі. Колекція постійно доповнювалася знахідками зі скарбів, поодинокими монетами з приватних колекцій, а також шляхом цільових придбань. Ці етапи відображають зміну акцентів у музейній політиці – від стихійного накопичення до системного й науково обґрунтованого комплектування фондів.

Здійснений аналіз типології та хронологічної представленості монет засвідчив широку репрезентативність колекції. У фондах присутні як монети античного періоду, так і карбування часів Київської Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської імперії, монети доби Австро-Угорщини та СРСР. Типологічно це денарії, драхми, півгроші, гроші, шеляги, таляри, соліди, копійки, грішми, а також сучасні ювілейні монети. Важливе

значення має географічна представленість: серед монет наявні зразки з Польщі, Угорщини, Литви, Туреччини, Німеччини та інших регіонів, що свідчить про активні торговельні й політичні зв'язки Острожчини.

Четвертим важливим завданням було виявлення культурно-історичної значущості експонатів. Монети колекції виступають не лише джерелом з історії грошового обігу, а й відображенням змін у політичних та ідеологічних уявленнях суспільства. Вони дозволяють простежити розвиток торгівлі, систем оподаткування, інтеграційних процесів у межах держав. Особливо цінними є екземпляри, пов'язані з періодом правління князів Острозьких – яскравих представників української еліти XVI–XVII ст., які відігравали визначну роль у релігійних, освітніх і культурних процесах доби. Наявність монет із зображеннями гербів, символів влади, портретів монархів і релігійних знаків робить їх унікальним джерелом для вивчення іконографії та геральдики.

Нарешті, дослідження дозволило охарактеризувати просвітницьке й наукове значення колекції. Вона є цінною основою для наукових досліджень у сферах нумізматики, історії, економіки та музейної справи. Використання колекції у виставковій діяльності, проведення тематичних екскурсій, занять для школярів та студентів сприяє популяризації локальної історії та зростанню національної свідомості. Монети, як «мовчазні свідки епох», виконують просвітницьку місію – через них сучасне покоління отримує уявлення про життя, цінності й звичаї своїх предків.

Таким чином, зібрана колекція монет, яка знаходиться в Державному історико-культурному заповіднику міста Острога, є не лише однією з вагомих складових музейного фонду, але й надзвичайно важливим джерелом знань, яке відкриває широкі горизонти для розуміння історичних, економічних та культурних процесів, що відбувалися на території Острожчини протягом численних століть. Монетні колекції відображають різноманітність економічних відносин, торговельних зв'язків, соціальної структури та культурних трансформацій, що відбувалися на Волині, зокрема в Острозі, в різні історичні етапи. Зокрема, монети слугують свідченням економічної

активності та політичних змін, таких як зміни валютної системи, вплив зовнішніх торговельних мереж, а також відображають політичні й культурні особливості різних етапів розвитку Острога.

Збереження та систематизація цих монет дають змогу дослідникам заглибитися в аналіз економічної історії регіону, вивчаючи як внутрішні економічні процеси, так і зовнішні впливи, які формували фінансову та торговельну ситуацію в Острозі. Крім того, колекція монет є цінним матеріалом для вивчення культурних трансформацій, оскільки монети, часто виконані з різних матеріалів і в різних стилях, можуть розповідати не тільки про етапи економічного розвитку, але й про еволюцію художнього смаку, технологічні досягнення та релігійні впливи в певні періоди.

Монети, як предмети, що обслуговують потреби економічних відносин, водночас є важливим культурним надбанням, що розповідає про світогляд і ідеологічні впливи на суспільство в різні періоди. Наприклад, на монетах можуть бути зображені видатні постаті, релігійні символи, сцени з повсякденного життя, що вказує на те, як сприймалися ідеї влади, релігії, мистецтва та соціальних відносин на різних етапах історії Острога. Таке вивчення допомагає краще зрозуміти, яким чином суспільство ставилося до різних аспектів свого життя, включаючи економічні обміни, торговельні зв'язки та внутрішні соціальні структури.

Вивчення монетної колекції Острозького заповідника є важливим кроком до усвідомлення значення регіональної спадщини, оскільки кожен екземпляр монет несе в собі невід'ємну частину історії, культури та економіки того часу. Крім того, ці колекції допомагають відкрити нові горизонти для порівняльних досліджень, адже кожна монета може бути джерелом інформації про взаємодію різних культур та цивілізацій, які впливали на історію Острожчини. Наприклад, монети, випущені під час правління різних династій чи держав, можуть вказувати на взаємодію між державними утвореннями, торговельними партнерами, а також на вплив культурних або економічних

процесів, таких як європейська торгівля, поширення християнства або інші значущі історичні явища.

Таким чином, вивчення та збереження колекцій монет є важливим елементом наукових досліджень, який дозволяє не лише відновити повну картину минулого Острога та його економічних відносин, але й заглибитися в культурну ідентичність регіону. Ці колекції, як частина національної спадщини, сприяють формуванню загального розуміння історії України, зокрема через призму окремих регіонів, і відіграють важливу роль у сучасному культурному та науковому житті країни. Вони відкривають можливості для порівняльного аналізу з іншими колекціями, що дозволяє виявити спільні риси та відмінності в культурному розвитку різних частин України і навіть Європи, а також сприяє глибшому розумінню еволюції торгових, економічних та соціальних відносин у контексті глобальних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kostiantyn Khromov, Iryna Khromova. Coinage Genesis in the Context of the Political Autonomy on the Lithuanian-Horde Border Lands (the Second Half of the 14th – the First Half of the 15th Century). *Ukraina Lithuanica*. Т. 5. Київ
2. Антонович В. Б. Про стародавності, які зберігаються в Київському університеті // Київські університетські записки. 1884. № 4. С. 23–35.
3. Бага І., Добровольський О. Нумізматичні зібрання Одеського археологічного музею. Одеса: Наука, 2005. 144 с.
4. Багалій Д. Історичні дослідження про монетну справу на території України // Український історичний журнал. 1930. № 1. С. 44–56.
5. Брайчевський М. Ю. Процеси грошового обігу в Україні в добу Середньовіччя. К.: Наукова думка, 1978. 184 с.
6. Булава Л. М. Невеликий комплекс джучидських дангів 1370-х років. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. Тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 листопада 2015 р. Кіровоград-Київ-ПереяславХмельницький. С. 38–40.
7. Булава Л. М., Шевчук О. О. Знахідки монет Золотої Орди 60 – 70-х років XIV ст. на Полтавщині. Старожитності Лівобережного Подніпров'я. 2017: збірник наукових праць. Пам'яті М.Я. Рудинського (1887 – 1958). Київ, 2017. С. 142–149.
8. Гарбуз Б. Історія формування колекції монет Національного музею історії України. Київ: Музейна справа, 2000. 108 с.
9. Гачевська Б., Корчинська Е. Нумізматичні скарби Галичини. Львів: Каменяр, 1998. 92 с.
10. Данилевич В. Нумізматична спадщина В. Антоновича // Вісник Академії наук УРСР. 1935. № 6. С. 14–26.
11. Дашкевич Я. Нумізматична наука в Україні: становлення та розвиток. – Львів: Інститут українознавства, 1996. – 210 с.

12. Зашкільняк Л. Методологічні основи історичної науки: європейський контекст. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2002. 176 с
13. Зразюк З. О. З історії нумізматичної колекції Церковно-Археологічного музею при Київській духовній академії. Український нумізматичний щорічник. 2017. Вип. 1. С. 132–142
14. Історія Волині: Острог. Режим доступу: <https://www.istvolyn.info/post/115>
15. Івакін Г., Козубовський Г. Нумізматичні знахідки XIV–XV ст. з розкопок Михайлівського Золотоверхого собору. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. Тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 листопада 2015 р. Кіровоград-Київ-Переяслав-Хмельницький. С. 50.
16. Ковріжних О. С. Нумізматична наука в Харківському університеті (XIX – початок XX ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06; Дніпропетровськ: Дніпропетровськ Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара, 2012. 19 с.
17. Козловська Є. Нумізматичне зібрання Львівського історичного музею. – Львів: Каменярь, 2001. 88 с.
18. Козловський І. Опис нумізматичної колекції князя Безбородька. – Ніжин: Тип. І. Я. Дорошенка, 1929. 48 с.
19. Козубовський Г. А. Грошові одиниці з «Уривків Бенешевича з історії руської церкви XIV ст.». Український історичний журнал. Київ, 2014. № 5. С. 126.
20. Козубовський Г. А. Дані нумізматики про торгівельні шляхи в Україні в середині XIV ст. Археологія. № 3. Київ, 2012. С. 75–82.
21. Козубовський Г. А. До хронології карбування монет Володимира Ольгердовича (1362–1394). Археологія. № 4. Київ, 2016. С. 27–41.
22. Козубовський Г. А. Про грошовий обіг на галицько-волинських землях у першій половині XIV ст. Український історичний журнал. № 1. Київ, 2016. С. 38.

23. Козубовський Г. Про празькі гроші з хроніки М. Стрийковського. Український історичний журнал. № 6. Київ, 2019. С. 188–194.
24. Котляр М. Ф. Нумізматика Київської Русі. К.: Наукова думка, 1996. 280 с.
25. Коцур В. П. Актуальні напрямки та організаційні засади сучасних досліджень середньовічної нумізматики в Україні. Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Вип. 33. ПереяславХмельницький, 2013. С. 6–8.
26. Ляскоронський В. Українські монети: історико-нумізматичне дослідження. К.: Друкарня УАН, 1932. 120 с.
27. Манько М., Данилюк М. 105 років музею в Острозькому замку, 40 років Державному історико-культурному заповіднику м. Острога. Спроба літопису // Остроз. краєзн. зб. Вип. 13. Острог, 2021.
28. Манько М., Данилюк М., Бондарчук О. Незабутні постаті працівників музею й історико-культурного заповідника в Острозі та їх попередників // Ювіл. наук. зб. до 100-річчя відкриття музею в Острозі. Острог, 2016.
29. Менцлевська М. Нумізматика в Польщі: історичний аспект. Варшава: Польська академія наук, 2001. 132 с.
30. Нестуля О. Музейна справа в Україні у ХХ столітті. Полтава: ПНПУ, 2005. 240 с.
31. Нумізматична виставка // Державний історико-культурний заповідник м. Острог. Режим доступу: <https://ostrohcastle.com.ua/numizmatychna-vystavka>
32. Рівне 1. На Рівненщині відкрилась оновлена виставка монет // Рівне 1. 2024. Режим доступу: <https://rivne1.tv/news/158467-na-rivnenshchini-vidkrilas-onovlena-vistavka-monet>
33. Орлик В. М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізмати-чних дослідженнях (на прикладі монет держав хрестоносців). Тези доповідей конференції з міжнародною участю [«Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі»] (Київ, 14 березня 2013 р.). Київ, 2013. С. 129–133.

34. Орлик В. Топографія знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії та її Лівонського відділення (зведені відомості по областях). Український нумізматичний щорічник. 2017. № 1. С. 37.
35. Острозький державний історико-культурний заповідник. Біля витоків великих справ.: <https://ostrohcastle.com.ua/bilya-vytoku-velykyh-sprav>
36. Острозька гривня періоду Директорії УНР [Електронний ресурс] // Державний історико-культурний заповідник м. Острог. Режим доступу: <https://ostrohcastle.com.ua/en/ostrozka-gryvnya-periodu-dyrektoriyi-unr/>.
37. Погорелец О. Смотричский монетный двор Подольской земли князей Кориатовичей (вторая половина XIV в.). Трэція Навуковыя Чытанні памяці прафесара Валянціна Навумавіча Рабцэвіча. Тэзісы дакладаў. Мінск: БДУ, 2018. С. 32–34.
38. Погорілець О. Г. «Подільський півгрошик»: до історії грошового обігу на Поділлі. Анотований бібліографічний покажчик. Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина». Хмельницький, 2017. Вип. 1 (1). С. 235–240.
39. Погорілець О. Г. Дослідження карбування монети Подільської землі князями Коріатовичами (II пол. XIV ст.): сучасний стан та перспективи. Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції : 17–18 листоп. 2017 р. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 244–249.
40. Саввов Р. Метрологічні характеристики монет Володимира Ольгердовича. Львівські нумізматичні записки. № 14–15, 2017–2018. С. 5–10
41. Слепенюк Г. Сучасний стан музейної справи в Україні. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 126 с.
42. Старенький І., Хромова І. Знахідка «київського» наслідування дангу Джанібєка з Кам'янця-Подільського. Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. праць. Київ, 2019. Число 29–30. 210–212 с.

43. Старенький І., Хромова І. Нумізматичні знахідки з археологічних досліджень на території Кам'янця-Подільського 2017 р. Український історичний збірник. Київ, 2019. Вип. 21. 250–260 с.
44. Турмис Н. В. Історіографія нумізматики України періоду середньовіччя [Текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06; Львів: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2005. 18 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Додаток В

Додаток Г

Додаток Д

